

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

**INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION**

Himlen, Sunnanäng eller Nangijala?

- En uppsats om hur vi bör prata med barn om död, självmord och livet efter döden utifrån *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng*

Heaven, Sunnanäng or Nangijala

- An essay on how we should talk to children about death, suicide, and life after death based on the *Brother Lionheart* and *The red bird*

- Sofia Engnell

Termin: VT21

Kurs: RT2901, Religionsvetenskap och teologi 15 hp

Nivå: Magisteruppsats

Handledare: Martin Westerholm

Abstract

The purpose of this essay is to compare the books *The red bird* and *The Brothers Lionheart*, written by Astrid Lindgren, to see how the author touches on the subject of death, suicide and life after death. The question asked; How does the literature describe death from the perspective of the relative? In what way does the literature describe what happens after death? How can it help us talk about what happens when we die? As well as talking with children about the subject of suicide, from a Christian perspective? To answer these questions; articles, interviews and direct comments from Astrid Lindgren are used as well as other books discussing suicide and how you talk about suicide, death and the afterlife with children. This essay analyzes the two books written by Astrid Lindgren and focuses on the aspect that is life after death. The conclusion of the essay is that both books describe the reaction from the relatives in a similar way. Life in Sunnanäng is described as gray and boring, the sorrow is great, and the children are longing for how things were. In *The Brothers Lionheart*, Skorpan's sorrow and longing is also described as great after his brother's deadly accident. In *The red bird* the children go back and forth from a better life but in *The Brother Lionheart*, Skorpan can only hope to see his brother again in Nangijala. The presence of death gives Skorpan and Jonatan strength to fight for freedom in Nangijala. There are both similarities and differences in how the afterlife is described in each book. In both books the children's fantasies and dreams become reality. However, each pair of children have their own view of what the dream world looks like, therefore the tales are set in different worlds. Sunnanäng is always green and in springtime, and they have an abundance of food while Nangijala is more of an adventure world where the children must fight evil. In *The red bird*, from a Christian perspective it is better to not speak to children about suicide because it puts liability on the child. Though, in *The Brother Lionheart* it creates possibility for a discussion between children and adults on the topic of suicide. It is up to the reader to decide if they want to view the books from a Christian perspective. Most importantly, the interpretation of the book is not decided by the author's intention writing it, that is left to the eyes of the reader.

Abstract	1
1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställning	4
1.2 Material och avgränsning	4
1.3 Metod	5
1.4 Bakgrund	5
1.4.1 Astrid Lindgren och kristendom	5
1.4.2 Sunnanäng - en sammanfattning	8
1.4.3 Bröderna Lejonhjärta - en sammanfattning	9
1.5 Tidigare forskning	11
1.5.1 Astrid Lindgren och hennes verk	11
1.5.2 Sunnanäng	12
1.5.3 Bröderna Lejonhjärta	13
2. Analys	15
2.1 Sunnanäng - den eviga vårens land	15
2.2 Sunnanäng - en plats värd att dö för	17
2.3 Nangijala - lägereldarnas och sagornas land	18
2.4 Mot Nangilima	21
2.5 En kristen symbolik	22
2.5.1 Kristen symbolik i Sunnanäng	22
2.5.2 Kristen symbolik i Bröderna Lejonhjärta	23
3. Diskussion	26
3.1 Nangijala eller Sunnanäng - kommer vi dit.	26
3.2 Min vän dog - hur pratar vi om det	27
3.2.1 Död och självmord i Sunnanäng	29
3.2.2 Död och självmord i Bröderna Lejonhjärta	31
3.3 Nangijala och Sunnanäng i Svenska kyrkan	34
3.3.1 Sunnanäng eller Paradiset	35
3.3.2 Nangijala, Nangilima och Himlen	36
3.4 Slutreflektion - Ett barns hopp	37
3.5 Sammanfattning	38
4. Slutsats	39
5. Källförteckning	41
5.1 Primärkällor	41
5.2 Sekundärkällor	41

1. Inledning

Så länge jag kan minnas har min stora idol alltid varit Astrid Lindgren. Jag har alltid förundrats över hur en människa kan skriva så fängslande texter och förklara en känsla på ett sådant sätt att både barn och vuxna vill vara en del av det. Första gången jag såg *Bröderna Lejonhjärta* sa min mamma till mig att ropa på mig när det närmade sig slutet och när slutet kom satt vi där tillsammans och såg *Bröderna Lejonhjärta* hoppa ut för stupet. Det kändes tryggt att Skorpan och Jonatan räddat Nangijala från Tengil, för nu visste jag att min morfar var trygg Körsbärsdalen och jag var glad åt det lyckliga slutet, nu skulle Skorpan och Jonatan få leva lyckliga i alla sina dagar i Nangilima.

Flera gånger har jag hört människor säga "Döden är en del av livet", och jag tror att döden fascinerar många med tanke på att den är både definitiv och osäker. Vi vet inte när, eller vad som händer sen, vi vet bara att den kommer. För flera år sedan kom jag hem till min helt förtvivlade kusin vars marsvin hade dött. Detta var mitt i vintern så jorden var helt stelfrusen och det var omöjligt att begrava marsvinet direkt, därför hamnade det i frysen i väntan på sin begravning framåt våren. Jag går upp till min kusins rum och frågar hur det är, han svarar att han är ledsen för sitt marsvin. Marsvinet hade haft en stor cancertumör så jag svarar honom att jag är ledsen för hans skull men att jag tror att marsvinet har det bättre där han är nu. Han kollar argt på mig och svarar - Han ligger i frysen. Snabbt svarar jag att det nog bara är skalet som ligger i frysen, resten av marsvinet är uppe i himlen och skuttar runt på gröna ängar och äter gräs hela dagarna. Han tittar förskräckt på mig och frågar - Vem har delat honom?

Jag hade gått i flera olika barngrupper i kyrkan och fått lära mig att när man dör kommer man till himlen, men min kusin hade inte gjort det och blev därför bara förvirrad när jag började prata om himlen. Att prata om döden och livet efter döden med barn är inte enkelt men det är nödvändigt eftersom barns sorg vid en bortgång är lika stor som en vuxen människas även om barnet inte alltid vet hur det ska uttrycka sig. Att barnet får sörja är viktigt för att kunna gå vidare och därför är det också viktigt att barnet får en chans att ställa sina frågor och få ärliga svar. I denna uppsats har jag analyserat hur vi kan använda oss av Astrid Lindgrens *Sunnanäng* samt *Bröderna Lejonhjärta* för att prata om döden med barn och ungdomar ur ett kristet perspektiv. Men också hur böckerna beskriver döden och livet efter döden.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet är att jämföra Astrid Lindgrens böcker *Sunnanäng* och *Bröderna Lejonhjärta* för att se hur författaren tar upp döden i böckerna. *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng* kommer sedan ses i dialog med annan litteratur på samma ämne för att få en bredare förståelse för hur böckerna kan användas. Jag kommer analysera hur böckerna tar upp, känslor kring död, självmord och hur livet efter döden beskrivs. Min frågeställning blir därför:

- Hur beskriver litteraturen döden ur den anhörigas perspektiv?
- På vilket sätt beskriver litteraturen vad som händer efter döden?
- Hur kan vi med hjälp av den valda litteraturen prata om vad som händer efter döden, samt om självmord med barn utifrån ett kristet perspektiv?

1.2 Material och avgränsning

Astrid Lindgren har skrivit flertalet berättelser om liv och död där denna uppsats kommer jämföra berättelsen *Bröderna Lejonhjärta* med novellen *Sunnanäng*. *Bröderna Lejonhjärta* valdes för att det är en av Lindgrens mest kritiserade berättelser med tanke på att slutet kan uppfattas som en uppmaning till självmord. *Sunnanäng* valdes för att det är en kort novell som också kan tolkas som en uppmaning till självmord. Berättelserna har samma tema men temat presenteras på två olika sätt vilket gör att berättelserna blir intressanta i en jämförelse med varandra. Boken *Sunnanäng* är en novellsamling med fyra noveller, denna uppsats kommer dock enbart behandla *Sunnanäng* dels för att den är debatterad och omtalad och dels för att det en novell som jag i samtalet med flera kristna präster förstått används i kristna sammanhang för att tala om död och självmord. De båda berättelserna ger perspektivet av vad som händer efter döden men de ger också perspektivet av hur det kan kännas när en nära anhörig har dött.

Böckerna är sagor och uppsatsen utgår från författarens böcker, författarens brev samt de uttalande hon gjort gällande böckerna. Dessa brev och uttalande har också användas för en djupare förståelse av hur böckerna kan tolkas både ur en vuxen och ett barns perspektiv. För att diskutera hur vi bör prata med barn om döden och om självmord har barnpsykologen Ante Dyregrovs bok *Sorg hos barn* varit till stor hjälp. Sis Fosters bok *Barn, död och sorg. Om barn i sörjande familjer*, Louise Rosenblatts *Litteraturläsning som utforskning och upptäcksresa* samt 1177s hemsida har också varit till stor hjälp för att skapa en förståelse för hur dels litteraturen kan vara användbar i sorgprocessen och dels vad olika forskare har för tankar om barns sorg.

1.3 Metod

I denna uppsats har två olika metoder använts med tanke på att frågeställningen har två olika delar var det nödvändigt med två metoder. Den första metoden är en textanalys och används i analysdelen av uppsatsen. I diskussionen används i stället konceptuell analys som också jämför de båda texternas perspektiv med varandra.

Analysen i denna uppsats är en litteraturstudie samt en textanalys som systematiskt granskat Lindgrens texter och på vilket sätt hon beskriver livet efter döden samt självmord i de båda berättelserna *Sunnanäng* och *Bröderna Lejonhjärta*. Till en början analyserades texterna, samt hur författaren beskriver den anhörigas känslor och tankar när någon dött för att sedan analysera hur livet efter döden beskrivs. För att få en bättre uppfattning av texterna och dess tolkning har jag använt mig av brev och artiklar som Lindgren skrivit, samt texter skrivna av olika psykologer kring hur vuxna bör prata med barn om självmord.

Diskussionsdelen är som jag tidigare nämnde en konceptuell analys som jämfört de båda texternas perspektiv på livet efter döden. Syftet med den konceptuella analysen är att skapa en förståelse för texternas syn på livet efter döden samt hur den definieras av författaren. Därför kommer författarens verk analyseras var för sig men också i relation till varandra. För att komma fram till ett resultat på den tredje frågan i frågeställningen, har texterna sedan jämförts med Svenska kyrkans tro och hur Lindgrens verk kan komma att användas i Svenska kyrkan utifrån kyrkans bild på ett kristet liv och liv efter döden.

1.4 Bakgrund

1.4.1 Astrid Lindgren och kristendom

Många människor och däribland många forskare har diskuterat och analyserat huruvida Astrid Lindgren var kristen eller inte och menar att det är en central fråga för hur vi kan och bör tolka hennes verk. Denna typen av frågor var aktuella redan när Lindgren fortfarande levde och hon har flertalet gånger intervjuats kring sin tro men aldrig gett ett klart och tydligt svar. I detta avsnitt kommer Astrid Lindgrens uppväxt och senare uttalanden om hennes syn på kristendom presenteras. Inte för att hennes tro är viktig för tolkningen på hennes verk, utan snarare för att hennes uppväxt och senare uttalanden kan vara en förklaring till varför människor idag gärna ser en koppling mellan den kristna tron och Lindgrens verk.

Astrid Lindgren föddes den 14:e november 1907 på gården Näs i Vimmerby. Hennes far och mor arrenderade marken samtidigt som hennes far var kyrkvärd. Lindgren och hennes

syskon var därför ofta med sin far i kyrkan och den kristna läran blev en naturlig del av deras uppväxt. Lindgren debuterade med sin första roman *Britt-Marie lättar sitt hjärta* 1944 och fortsatte att skriva fram till sin död den 28:e januari 2002 (Nationalencyklopedin, u.å.). Astrid Lindgren blev inte bara fostrad in i den kristna tron genom att få följa med sin far till kyrkan utan hon fick också gå i söndagsskola och läsa böner med sin mor varje kväll. Senare i livet har Lindgren dock förklarat hon inte såg någon nytta med bönerna eftersom hon som barn hade svårt att förstå vad de betydde och varför hon skulle be. Lindgren menar dock att hon var starkt troende eftersom både hon och hennes syskon gärna ville tro på Gud (Lindgren, 1975, s. 44).

Lena Törnqvist är litteraturvetare och har arbetat som intendent på Astrid Lindgren-museet. Törnqvist beskriver Lindgrens kristna tro som en praktisk tro och menar att människan och dess handlingar gentemot varandra var det viktigaste för Lindgren (Törnqvist, 2007 s. 125-126). Det finns flera uppsatser, artiklar och böcker som behandlar huruvida Lindgren var kristen eller inte men Lindgren beskriver sig själv som agnostiker. När en journalist på Expressen frågar Lindgren om hon tror på Gud så svarar hon “Nej, det gör jag uppriktigt sagt inte. Fast hade min far levat hade jag kanske aldrig vågat säga så här för då hade han blivit ledsen. Det är kanske skamligt av mig att förneka Gud eftersom jag ändå tackar honom så ofta och ber till honom när jag är förtvivlad”. Citat av Astrid Lindgren, skrivet i Expressen 6 december 1970 och återciterat av Jens Andersson i boken *Denna dagen ett liv: En biografi över Astrid Lindgren*.

Andersson skriver att Lindgren några år senare svarar på samma fråga till en journalist på Dagens nyheter i april 1992, den gången svarar hon i stället “ Hur vet blommorna att de ska blomma om våren, hur vet fåglarna att de ska sjunga? Vetenskapsmännen tror sig förklara hela skapelsen och hela människans historia. Men jag undrar, jag: Hur kan allting vara så planmässigt och hur kommer det sig att vi människor sysslar så mycket med religiösa tankar. Vad är det som driver människan till detta? Så jag tvivlar på mitt eget tvivel, ofta.” (Lindgren, 1992, återciterat av Andersson, 2014). Astrid Lindgren tog iallafall aldrig ett officiellt beslut kring att kalla sig kristen men kristendomen har varit en central del i många av Lindgrens verk.

Kjell Dellert är präst och har skrivit en artikel om det kristna budskapet i Lindgrens verk där han poängterar att Lindgren valde att inte sätta någon etikett på sin tro men att hennes kunskap om Bibeln, kristendomen och kyrkan är stor och viktig. Han menar att Lindgren skriver om kristendomen i flera av sina verk, där barnen på barns vis diskuterar himlen, livet och allt däremellan. I vissa av Lindgrens verk finns det en direkt koppling

mellan kristendomen och sagan, som i exempelvis Madicken där barnen leker Moses i vassen, eller där barnen ställer sig frågande till om kannibaler som äter missionärer kommer till himlen. Vi ser också spår av Bibeln i Saltkråkan och i Emil i Lönneberga där husförhören fortfarande är viktig för sockenborna (Dellert, 2020).

Han skriver vidare att kristendomen också finns närvarande på ett annat sätt som snarare handlar om att Gud hör bön. Dellert skriver om hur barnen i Lindgrens berättelser önskar sig saker eller att något ska inträffa, sakerna eller händelserna inträffar sig aldrig på det sättet som barnen har önskat sig men de får svar i sin bön och det blir bra ändå. Han menar vidare att Pippi Långstrump kan ses som en kristusgestalt och tar upp exemplet när missionärer bara ger de barn som är duktiga i skolan presenter. Det tycker Pippi är orättvist så hon ger de andra barnen presenter, Pippi väljer den svagas sida. Han menar att Lindgrens texter handlar om den lilla människan och om att ge barn hopp om framtiden. Han avslutar sin artikel

“ Och plötsligt har vi närmat oss bibeltexternas känsla för att Gud finns överallt, och att det alltid finns ett hopp. [...] Och när Emils pappa efter Emils hjältebragd i en av böckerna där han räddar livet på drängen Alfred, säger `Du är en bra pojk du Emil` - då vandrar Gud på den småländska jorden”. (Dellert, 2020).

Det viktigaste är inte vad eller hur Lindgren trodde på en Gud eller inte, det viktigaste är hur läsaren väljer att tolka Lindgrens berättelser. Lindgren var uppvuxen i en tid där kristendomen var en stor del av människors liv, hon var dessutom uppvuxen i en familj där Gud var en självklarhet. Naturligtvis har hennes liv påverkats av det och så också hennes verk. Lindgren visar i sina uttalanden en stor förståelse för att människor tolkar hennes verk på olika sätt, hon beskriver bland annat hur den vuxna läsaren tolkar *Bröderna Lejonhjärta* på ett helt annat sätt än ett barn gör och det är bra (astridlindgren.se (u.å.)). Människor tolkar texter utifrån den kontext de själva tillhör men också med den förförståelse de har kring omständigheterna sedan innan, av den anledningen kan både *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng* tolkas med eller utan en kristen tolkning utan att sätta en etikett på Astrid Lindgrens tro.

1.4.2 Sunnanäng - en sammanfattning

Jag kommer i följande två avsnitt ge korta introduktioner till *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng*. Det är inte nödvändigt med detaljerade beskrivningar av böckernas innehåll med tanke på att uppsatsen kommer fokusera på död och självmord, men viss förståelse för berättelsernas innehåll kring vad som får döden att framstå som central i berättelserna är viktig.

På bondgården i Myra lever Anna och Mattias efter att deras föräldrar har dött, de bor inte där för att bonden tycker om dem, de bor där för att bonden behöver extra arbetskraft. Året runt får barnen arbeta på gården i stället för att leka lekar, bygga kojor och andra saker som barn tycker är roligt. Varje dag fick de potatis doppad i sillake att äta. “Mitt barnaliv blir inte långt”, sa Anna. “Med potatis och sillake lever jag inte till vintern” (Lindgren, 1959, s. 8). Flera gånger under berättelsens gång kan vi läsa om hur Mattias säger “i Myra är alla dagar grå som sorkarna i lagårn” (Lindgren, 1959, s. 5) vidare svarar Anna nästan varje gång “Jag får visst aldrig mer något roligt i mitt barnaliv” (Lindgren, 1959, s.5).

Några veckor under vintern ska de båda barnen få gå i skolan, det är kallt i den djupa snön men barnen håller uppe humöret och tänker att i skolan kommer allting bli bra, där kommer de få roligt. Men det blir inte riktigt som barnen tänkt sig, de andra barnen retas eftersom Anna och Mattias är fattiga. När de andra barnen äter smörgåsar och pannkakor, får Mattias och Anna äta kall potatis i sillake och Mattias har svårt att sitta still så lärarinnan slår honom på fingrarna. En dag när barnen är på väg hem från skolan, ser de en röd fågel som de följer efter. De kommer fram till en stor port som står på glänt, när de går in genom porten kommer de till Sunnanäng.

Astrid Lindgrens beskriver Sunnanäng som ett ställe där det alltid är vår. Sunnanäng är vår, färger och överflöd, allt tvärtom mot den värld barnen är vana att leva i. Anna och Mattias träffar också massa barn och i Sunnanäng där får barnen leka hela dagarna i stället för att mjölka kor och bli retade i skolan.

“[...] och de var vår. All vårens ljuvlighet
var över dem i ett klingande huj, tusen små
fågelliv sjöng och jublade i träden, det
kvillrade i vårens alla bäckar, vårens alla
blommor lyste, och barn lekte på en äng

så grön som paradiset.”

(Lindgren, 1959 s. 19).

Efter ett tag hör barnen hur någon ropar på dem, Anna och Mattias tänker gå hem men de andra barnen drar med dem. Det är mor, alla barnens mor, som ropar på barnen. Hon har lagat pannkakor och bakat bröd och barnen får äta så mycket de vill och orkar. Till sist kommer Anna och Mattias på att de måste hem för att mjölka korna så de springer hem. Så håller de på varje dag, fram tills skolans sista dag. Anna och Mattias är oroliga för att de aldrig kommer komma till Sunnanäng igen.

Den sista dagen i Sunnanäng börjar Anna fundera på varför de inte stannar för evigt i stället för att gå ut i snön igen och vara fast på bondgården i Myra. “`Varför är den porten inte stängd`, sa hon. `Ack, lilla Anna`, sa Mattias, `om porten stängs kan den aldrig öppnas mer, minns du inte det?` `Jo, nog minns jag det`, sa Anna. `Aldrig, aldrig mer`. [...] Och sedan stängde de porten helt tyst och stilla (Lindgren, 1959, s. 27). Anna och Mattias stänger porten till Sunnanäng och berättelsen avslutas med att de båda barnen får ett lyckligt liv i Sunnanäng i stället för att behöva leva de liv de levde hos bonden i Myra.

1.4.3 Bröderna Lejonhjärta - en sammanfattning

Hemma i kökssoffan ligger Karl (Skorpan) Lejon, han är rädd för han vet att han snart kommer dö. Bredvid Skorpan sitter Jonatan, Skorpanns äldre bror.

“`Vet du att jag ska dö`, sa jag och grät. Jonatan tänkte efter lite. Han ville kanske inte så gärna svara, men till sist sa han: `Ja, det vet jag`. Då grät jag ännu mer. `Hur kan det få vara så hemskt` frågade jag, `hur kan det få vara så hemskt att en del måste dö när dom inte har fyllt tio år ens?` `Vet du, Skorpan, jag tror inte att det är så hemskt`, sa Jonatan. `Jag tror du får det härligt.` `Härligt,` sa jag. `Är det härligt att ligga nere i jorden och vara död!` `Äsch,` sa Jonatan, `det är liksom bara skalet av dej som ligger där. Du själv flyger iväg nån helt annanstans.` `Vart då?` undrade jag, för jag kunde knappt tro honom. `Till Nangijala`, sa han”. (Lindgren, 1973 s.5-6).

Jonatan berättar för Skorpan vad som händer när han dör, då kommer han till Nangijala, sagorna och lägereldarnas land. I Nangijala kommer Skorpan vara frisk, där kommer han kunna leka och hitta på äventyr varje dag. Men det blir inte som Skorpan och Jonatan tänkt sig.

I Nangijala finns två dalar, Körsbärsdalen, där allt är vackert, fint och människorna lever i frihet och Törnrosdalen där människorna lever under Tengils befallning. Tengil håller fångläger och bestämmer vilka som ska arbeta åt honom. Människorna har nästan ingen mat, de får arbeta tills de dör och måste lämna bort det mesta av vad de äger till Tengil och hans soldater. Jonatan har fått uppdraget att leda striden mot Tengil, men först måste han befria Orvar som sitter fången i Katlagrottan och från början ledde kampen mot Tengil. Till sin hjälp har Tengil en stor drake vid namn Katla. Katla kan spruta eld som antingen dödar eller förlamar den som blir träffad.

För att kunna kommunicera mellan de olika platserna skickar en kvinna, Sofia, i Körsbärsdalen brevduvor över murarna in i Törnrosdalen så att de ska kunna informera varandra om vad som händer på respektive sida, men det finns någon i Körsbärsdalen som skjuter ner duvorna för att budskapen inte ska nå fram. Efter en rad händelser och missförstånd där Skorpan anklagar fel person för att vara förrädaren bestämmer sig Skorpan för att följa sin bror till Törnrosdalen. I sista stund räknar han ut vem som är förrädaren men när han ska ta sig tillbaka för att berätta det blir han tagen av två vakter från Törnrosdalen och förs in i dalen. Där finner han Mattias, som han kallar för farfar. Mattias tar hand om Skorpan och det visar sig att Mattias också tar hand om Jonatan i hemlighet som hålls gömd för Tengils soldater.

Efter en rad händelser lyckas Jonatan och Skorpan befria Orvar från Katlagrottan som får tillbaka uppgiften, att leda kampen mot Tengil. Många människor offrar sina liv för Nangijalas frihet den dagen och mot slutet av striden dör även Tengil. Jonatan får tag i hornet som styr Katla och tillsammans med Skorpan leder de Katla tillbaka mot sin grotta. Tyvärr tappar Jonatan hornet som faller ner i vattnet och Katla lyckas bränna Jonatan med sin eld. Med gemensamma krafter får Skorpan och Jonatan till sist Katla att ramla ner i Karmafallet. I Karmafallet finns ännu ett odjur Karm, Katlas ärkefiende. De båda drar ner varandra mot botten av sjön för att aldrig återvända till Nangijala. I slutet av boken tar sig Skorpan och Jonatan högst upp på ett berg och sätter sig ner för att titta på solnedgången över Nangijala - en sista gång.

Mot slutet av boken berättar Jonatan för Karl om Nangilima, när man dör i Nangijala kommer man till Nangilima och i Nangilima är det fred, där finns inte Tengil, soldater eller

Katla. Där lever människorna i harmoni med varandra, de hjälps åt och i Nangilima kan ingen dö, Nangilima är slutdestinationen för alla goda människor. Tidigare nämnde jag att om du råkar bli bränd av Katlas eld eller rök så finns det två alternativ, antingen dör du eller så blir du förlamad. Eftersom Jonatan blev bränd av Katlas rök och därmed påbörjades processen till förlamning vill han berätta det för Karl, han och Karl sätter sig högst uppe på en klippa och Jonatan berättar om förlamningen för Skorpan. .

Lindgren beskriver då hur Jonatan och Karl tillsammans måste diskutera döden med varandra och ett eventuellt självmord. Jonatan vill hoppa ner för klipporna för att landa i Nangilima, Karl kan inte tänka sig ett liv utan Jonatan och vill hoppa tillsammans med honom, men hade nog säkert också kunna tänkt sig att leva kvar i Nangijala tills tiden var inne. Jonatan berättar alla fördelar för Karl med att hoppa mot det okända. Där finns deras två hästar som dog i striden, Karls farfar Mattias, som dog tidigare under dagen finns också där. Det finns dessutom redan ett hem åt dem i en av Nangilimas dalar berättar Jonatan. Men det bästa av allt, i Nangilima kommer Jonatan inte vara förlamad längre han kommer vara helt frisk. När natten faller på, lyfter Karl upp sin bror på ryggen och hoppar ut mot Nangilima.

1.5 Tidigare forskning

Att analysera Astrid Lindgren och hennes författarskap blir allt vanligare både i Sverige och världen men att analysera hennes berättelser var för sig är inte lika vanligt bland forskare, det är dock en vanlig företeelse bland studentuppsatser. Av den anledningen kommer den tidigare forskningen som presenteras i detta kapitel till stor del vara studentuppsatser på kandidatmagister samt masternivå. Som tidigare nämnt är Astrid Lindgren och hennes författarskap vanligt att forska på, några av de främsta forskarna på detta ämnet, där en del också använts som sekundärkällor i denna uppsats, är Lena Törnqvist och Vivi Edström som båda två fokuserat på hennes författarskap. Andra kända forskare på ämnet Astrid Lindgren är exempelvis Eva Wahlström som i sin forskning *Fria flickor före Pippi: Ester Blenda Nordström och Karin Michaëlis: Astrid Lindgrens föregångare* kommer fram till att Astrid Lindgren inte var först om att skriva om flickor som inte följde normen.

1.5.1 Astrid Lindgren och hennes verk

Det finns många forskare som berört Astrid Lindgren, hennes författarskap, hennes verk, originalmanus, hennes liv och så vidare. Lindgrens verk har påverkat många människor och spridits över hela världen vilket gjort att hon blivit ett intressant forskningsmaterial för många

forskare inom framför allt litteraturen. Jag har valt att presentera några för, denna uppsats, intressanta synvinklar på Lindgren, hennes verk och hennes författarskap.

Birgitta Thelander menar att Astrid Lindgrens författarskap förändrades 1954 när boken *Mio min Mio* kom ut i handeln. Böcker som tidigare handlat om glada barn som lekte dagarna i ända och starka flickor som klarade sig själva blev nu till mer sorgsna böcker med pojkar som var vilsna och saknade en pappa. Lindgren utvecklades i sitt författarskap och hennes verk förändrades påtagligt, dels för att Lindgren själv utvecklas i sitt skrivande och dels för att samhället krävde det. Tidigare hade det varit populärt att skriva böcker riktade till killar till eller tjejer men nu skulle böckerna vara sagor, äventyr eller vackra berättelser (Thelander, 2017).

Lena Törnqvist menar att det finns en annan anledning till att Lindgren skriver om pojkar som söker sin pappa. När Lindgren var 18 år fick hon en son, Lindgren flyttade till Stockholm och skaffade sig en utbildning och sonen fick bo på ett fosterhem i Danmark. Törnqvist menar att det påverkade henne under hela hennes liv och det går att se spår av i hennes litteratur. Lindgren hade inte möjlighet att ge pojken den uppväxt hon ville ge honom och någon pappa till honom, fanns inte med i bilden. Flera år senare fick pojken flytta hem till Lindgren igen och slutet mellan henne och pojken blev lyckligt, precis som slutet i Lindgrens sagor (Törnqvist, (u.å.)).

Ett problem som uppstått kring forskning av Astrid Lindgrens verk och som nu pågår en stor forskning kring är Lindgrens originalmanus. Lindgren skrev sina texter i stenografi och har av den anledningen gjort det svårt att läsa det som stod från början. För att få mer kunskap om vilka stilval Lindgren gjorde och vad som plockades bort från första tankarna innan de publicerades påbörjades en lång forskning där 670 olika texter ska översättas. Genom denna forskning förväntas man få mer kunskap om Lindgren och de konstnärliga val Lindgren valde att ta i sina texter (Arnstad, 2021).

1.5.2 Sunnanäng

Med tanke på att *Sunnanäng* är en del av en novellsamling och aldrig har filmatiserats har berättelsen om Anna och Mattias inte fått samma popularitet som många av Lindgrens andra verk. Detta syns också i forskningen då många forskare fokuserat mer på hennes mer populära verk. Boken finns nämnd i andra forskningar men då ofta på bara några rader, vilket i sin tur gjort att det inte känts relevant att ta upp i detta kapitel. Studenten Jacqueline Bonneau har skrivit en uppsats om *Sunnanäng* men fokuserar på illustrationerna snarare än

Astrid Lindgrens författarskap. Hon kommer i sin uppsats fram till att Lindgren lämnar plats i sin text åt illustratörens tolkning som gör att illustrationerna spelar en stor roll för textens tolkning (Bonneau, 2008, s. 53).

Studenten Sten Wistrand skriver i sin uppsats om hur Astrid Lindgrens berättelser kan läsas ur två olika perspektiv, där har vi vuxenperspektivet och barnperspektivet. Ur ett barns synvinkel spelar det ingen roll om det som står i böckerna är verklighetstroget eller inte, det blir en saga där allting är möjligt. Ser vi i stället till det vuxna perspektivet så behöver det en logisk förklaring till allt det som sker i boken. I Sunnanängs fall dör barnen för den vuxna i en snödriva, medan de för barnet kommer till Sunnanäng (Wistrand, 2014, s. 165). Wistrand kommer i sin uppsats fram till att det i *Sunnanäng* finns någonting som kan skrämman barnet och gör berättelsen läskig, så läskig att den till sist blir fantastisk (Wistrand, 2014, s. 195). Det är skrämmande att barnen har det så dåligt i Myra och att de bara får arbeta, men i allt det skrämmande kommer de till Sunnanäng, en motsvarighet till paradiset och där är allt fantastiskt.

Agnes-Margrethe Bjornvand är en norsk forskare som tillsammans med flera andra forskare har studerat hur Astrid Lindgrens texter hänger samman och kan tolkas utifrån de olika illustrationer som finns i de olika upplagorna. Hon menar att de olika illustrationerna också får konsekvenser för om barnen tolkar berättelsen som exempelvis sorglig eller lycklig. Hon menar att Marit Törnvalles illustrationer gör att berättelsen får ett lyckligare slut än vad originalillustrationerna till berättelsen gör och beskriver att det i sin tur leder till att tolkningen av berättelsen blir mer låst för läsaren (Bjornvand, 2019, s. 275-277). Bjornvands två kollegor, Åsa Warnqvist och den nederländska forskaren Sara van den Bossche som också skrivit varsitt kapitel i boken håller inte med i hennes analys. De menar i stället att illustrationen öppnar upp för en tolkning av vad som sedan kommer hända. Läsaren kan själv välja att tolka texten som att barnen antingen stannar i Sunnanäng eller som att de lever vidare någon annanstans efter döden. (Van Den Bossche, 2019, s. 250 och Warnqvist, 2019, s. 217).

1.5.3 Bröderna Lejonhjärta

Det finns en rad olika uppsatser, artiklar, perspektiv och forskning kring *Bröderna Lejonhjärta* och dess betydelse. I flertalet av de böcker och den forskning som skrivits om Astrid Lindgren och hennes författarskap finns *Bröderna Lejonhjärta* representerade. I detta

kapitel har jag valt ut, för denna uppsats, relevant forskning där *Bröderna Lejonhjärta* varit den primära boken som undersökts.

Linnéa Hane skriver om dödsmetaforiken ur en persuasiv funktion som menar att *Bröderna Lejonhjärta* tar upp abstrakta känslor i ett konkret sammanhang för att lättare skapa en förståelse hos barnet. Hon menar vidare att detta författarskap hänger på att barnet som läser förstår metaforen. Hane menar att det hopp som Skorpan och Jonatan gör utför stupet är ett hopp mot frihet och ett lyckligt liv. Hon skriver också om duvornas död som en symbol för att döda frihet och demokrati samt att Katla och Karms död kan vara en symbol för att döda stormakter och diktaturer (Hane, 2015 s. 27-28).

Genom sin uppsats kommer Hane fram till att boken kan fungera som en moral och riktlinje för barnet på livet. Det är viktigt att barnet själv har en möjlighet att tolka texten för annars faller mycket av poängen i texten bort. Hon menar att det kan vara svårt för barnet att förstå den underliggande poängen och poängterar att boken har två olika typer av publik: barn och vuxen som också kan tolka den på olika sätt, något jag återkommer till senare i denna uppsats (Hane, 2015 s. 33-34).

Erika af Petersens skriver i sin uppsats att barn kan ha svårt att förstå döden som ett absolut slut och döden kan av den anledningen kännas skrämmande för barn. Genom att som vuxen tillsammans med barnet läsa *Bröderna Lejonhjärta* kan berättelsen skapa en trygghet hos barnet och göra döden mindre skrämmande eftersom döden inte blir ett slut utan början på ett nytt äventyr. Hon menar också att läsaren genom att få vara en del av den sorgen Skorpan känner för sin brors död men också rädslan han känner inför sin egen död kan göra att barnet lättare relaterar till sig själv och kan prata om sina känslor med den vuxna (Petersens, (u.å.) s. 25).

Krystyna Dabrowska kommer i sin uppsats fram till att *Bröderna Lejonhjärta* är en bok som behandlar döden med sagor. Skorpan är rädd för att dö och Jonatan berättar sagor för honom för att han ska känna sig trygg och inte vara rädd. Nangijala blir till slut en form av verklig sagovärld dit Skorpan får sin introduktion genom Jonatans fantasi (Dabrowska, 2018, s. 70-71). Hon kommer i sin uppsats fram till att sagor och fantasi kan hjälpa barnet att gå vidare från ett dödsfall. Barnet får genom *Bröderna Lejonhjärta* en förståelse för att döden kan vara sorglig men det behöver inte vara ett absolut slut, barnet får också en förståelse för att saknade inte försvinner med att den blir lättare med tiden. Hon kommer också fram till att allt detta berättas genom en saga för huvudpersonen i berättelsen där barnet då också kan känna en gemenskap med tanke på att barnet också hör en saga om Nangijala (Dabrowska, 2018 s. 72).

Det finns också uppsatser som analyserat symboliken mellan Bibeln och *Bröderna Lejonhjärta*, däribland Sandra Eriksson och Sandra Tapper som i sin uppsats kommer fram till att Jonatan Lejonhjärta kan liknas vid Kristus. Lejon är en symbol för mod och trygghet vilket Jonatan hela tiden ger sin bror och vilket Kristus ger till människorna som tror på honom. I sin slutsats kommer de fram till att hela *Bröderna Lejonhjärtas* struktur liknar Bibelns uppbyggnad och att Lindgren troligtvis fått sin inspiration därifrån (Eriksson och Tapper, 2001 s. 15-16). Namn namn kommer i sin uppsats fram till att Lindgrens uppväxt har påverkat henne till att kristendomen med dess symboler är en del av henne och därför också blir en del av hennes berättande. För den som vill är *Bröderna Lejonhjärta* full av kristen symbolik och liksom Eriksson och Tapper menar Namn att hela berättelsen påminner om Bibelns berättelser (Namn namn, 2015, s. 17).

2. Analys

I denna analys kommer döden kategoriseras på två olika vis. Till en början kommer den ta upp självmord och konkreta tankar om döden ur *Sunnanäng*, den kommer därefter ta upp livet efter döden i *Sunnanäng*. Därefter kommer självmord och konkreta tankar om döden ur *Bröderna Lejonhjärta* tas upp för att sedan avslutas med livet efter döden ur *Bröderna Lejonhjärtas* perspektiv.

2.1 Sunnanäng - den eviga vårens land

Barnen i *Sunnanäng* kommer i kontakt med döden på två olika sätt men den konkretiseras mer i början av boken än vad den gör när barnen tar beslutet att dö med tanke på att deras död aldrig benämns som död. Boken inleds med att läsaren får en förståelse för att barnens föräldrar har dött och av den anledningen får nu barnen bo hos en bonde som inte gillar barnen. Barnens liv beskrivs enbart som ett grått mörker där de funderar på om de kommer överleva och vad deras liv är värt. För barnen har döden inte bara inneburit att de aldrig mer kommer få se sina föräldrar det har också lett till en stor förändring i deras liv. Döden beskrivs genom barnens ögon där allting bra får ett slut och det som inte är bra i livet tar form. Lindgrens beskrivning av omgivningarna och barnens sorgsenhet förstärker känslorna en människa kan känna när någon nära gått bort och barnen i berättelsen tillåts att fundera över döden tillsammans med varandra.

Livet efter döden kan i *Sunnanäng* också uppfattas som barnens fantasi, hur läsaren väljer att tolka texten är viktig för dess utgång. Slutet är aningen öppet och går att tolka på

flera olika sätt, den kan exempelvis tolkas som att barnen tar självmord när de stänger porten eftersom de aldrig mer kan återvända till jordelivet. En annan tolkning är att hela *Sunnanäng* alltid varit en dröm, en fantasi hos två hungriga och fattiga barn och en lek för att orka genom dagarna. I *Sunnanäng* finns allting de vill ha, det finns en kärleksfull mamma, mat och kompisar. Det skulle betyda att *Sunnanäng* är ett resultat av fantasin hos barnen och att de i stället fryser ihjäl i snödrivan och då behöver det nödvändigtvis inte vara ett självmord utan snarare en lek hos två barn som inte förstod konsekvenserna.

När barn är mellan fem och sju år börjar deras förmåga att förstå fantasi som någonting som är på låtsas att utvecklas, innan dess kan barn inte urskilja vad som är fantasi och vad som är på riktigt. Barn utvecklar sin fantasi genom saker de hör, ser och upplever och tycker ofta det är roligt att leka rollekar där de får låtsas vara någon annan. Det är viktigt att vuxna inte lägger sig i barnens lekar med logiskt tänkande annat än om barnen gör någonting som är farligt för den själv eller någon annan, med tanke på att barnet kan ha svårt att förstå det (Österberg, 2018). Maria Lundkvist är universitetslektor och hon menar att den vuxna alltid har ansvar för barns lek. Men ansvaret handlar snarare om att se till att barn inte hamnar utanför och att barnen får använda sin fantasi och inte att den vuxna ska styra upp hur barnen leker. Barns lek anpassas efter det livet barnen befinner sig i, dagens barn som sitter mycket framför skärmar leker också lekar som är kopplade till skärmarna, men likväl är det rollekar barnen leker även om de ser annorlunda ut mot vad det gjorde innan barn var vana vid skärmarna (Löv, 2018). Anna och Mattias hade precis som alla andra barn ett behov av att leka rollekar precis som alla andra barn och gjorde det efter hur deras samtid såg ut.

Anna och Mattias har tidigare haft en mor som tagit hand om dem, de ser matsäckarna som barnen i skolan har med sig och hur de leker med varandra. De har själva upplevt hur härligt allting är på våren. När Anna och Mattias lämnar *Sunnanäng* för att ta sig hem till bonden och mjölka korna är de återigen hungriga, trots att de fått oändligt mycket bröd och pannkakor för bara en liten stund sedan och barnens kläder är återigen grå och tråkiga i stället för vackra och färgglada. Barnen får uppleva vad de drömt om att få vara en del av i skolan men också saker som de tidigare i sitt liv har upplevt vilket tyder på att *Sunnanäng* är en del av deras fantasi och en lek för att barnen ska fortsätta orka med dagarna.

Jag har valt att tolka Anna och Mattias död som ett självmord dels för Annas tankar och samtal med sin bror. Hon pratar om döden och livets värde på ett sätt som är intressant för att föra historien framåt. "Mattias, sa hon, det hjälpte inte med skolan. Jag har inget roligt i mitt barnaliv, och jag önskar att jag inte levde till våren" (Lindgren 1959 s. 16). Karolinska institutet har publicerat en artikel angående självmord på sin hemsida där de menar att det är

ovanligt att barn under 10 år väljer att ta sitt liv. De skriver också om många faktorer som kan påverka att barn väljer att avsluta sitt liv, exempelvis, mobbning, ensamhet, avsaknad av samhörighet, de pratar om självmord samt dåliga mat och sovvanor. Barn och ungdomar har inte upplevt så mycket av livet och kan av den anledningen ha svårt att förstå att livet har toppar och dalar, när barnet eller ungdomen befinner sig i en dal kan det av den anledningen kännas för barnet som att livet alltid kommer vara dåligt (Odlind 2021).

Lindgren visar i sin berättelse att även barn kan ha tankar om döden och om hur det skulle vara att inte leva längre. Hon synliggör barnens tankar och låter barnen högt fundera med varandra om livet vore bättre om de inte befann sig på jorden. Hon låter barnen i berättelsen må dåligt och prata öppet om känslan av att inte vilja leva mer. Barnens egna tankar och känslor, tillsammans med Karolinska Institutets lista över faktorer som kan påverka självmord, gör att jag trots att läsaren inte får veta åldern på barnen tolkar deras död som resultatet av ett självmord.

2.2 Sunnanäng - en plats värd att dö för

Sunnanäng beskrivs som en fysisk plats dit barnen går efter skolan. I Sunnanäng finns allt det barnen har drömt om, god mat, vänner att leka med, glada färger och en mor som bryr sig om dem. Barnen tar sig under några veckors tid till Sunnanäng för att äta, leka och drömma om en bättre tillvaro men bestämmer sig sedan mot slutet av dagen att springa hem till bonden i Myra för att sköta sina sysslor. Lindgrens beskrivning av Sunnanäng innehåller mycket av det ett barn kan drömma om och framförallt finns där allt det som barnen inte har hos bonden i Myra. Det finns en längtan hos barnen att göra det som barn gillar att göra och Sunnanäng innehåller bara det som barn kan drömma om. Det finns inga bekymmer eller tråkiga saker det finns bara trygghet och vänskap.

Porten är den som gör att Sunnanäng kan tolkas som ett ställe dit man kommer efter jordelivet eftersom den etableras som in och utgång, stängs porten kan den aldrig mer öppnas och då kommer barnen stanna i Sunnanäng för alltid. Barnen får på ett sätt prova på hur det är att vara död för att sedan ta beslutet om de vill leva på jorden eller inte. Som Wistrand kom fram till i sin uppsats är *Sunnanäng* en berättelse som är så läskig att den förvandlas till någonting fantastiskt (Wistrand, 2014, s. 195). Oavsett om Sunnanäng är en fysisk plats eller barnens fantasi så väljer barnen sin egen uppfattning av paradiset i stället för det gråa och mörka.

Anna Vogel är universitetslektor vid Stockholms universitet och har i sin artikel *Döden, döden* beskrivit på vilket sätt döden vanligtvis används i barnlitteratur, där hon menar att båda Nangijala och Sunnanäng är en laboration av ordet döden för att slippa använda det laddade ordet. Hon menar att det finns tre olika strategier att prata om döden på, där den första innebär att personerna i berättelsen kan påverka sin egen död, döden blir ett val snarare än ett tvång. Den andra strategin som används av författare är att förneka det allvar som döden kan innebära och i stället göra döden till något vardagligt för personerna i berättelsen. Den tredje strategin som används är att göra döden till en fysisk plats, nu vet personerna i berättelsen vad som kommer hända efter döden och döden blir inte längre skrämmande eller obehaglig. Vogel menar att de tre strategierna ofta samspelar med varandra i sagorna, det är av den anledningen vanligt att läsaren kan möta alla tre strategierna i en berättelse (Vogel, (u.å.)).

I *Sunnanäng* finns strategierna representerade, Anna och Mattias påverkar sin egen död genom att stänga porten och gör det för att de vill leva vidare i Sunnanäng i stället för på jorden, döden blir ett självständigt val. Dödens allvar möts läsaren av i början av berättelsen, när vi får veta att barnens föräldrar dött. Dödens allvar försvinner längre in i berättelsen och blir i stället till en lek och en fantasi mellan två barn som inte förstår konsekvenserna av att vara ute i den kalla snön. Sunnanäng beskrivs för läsaren som en fysisk plats dit barnen tar sig varje eftermiddag och dit barnen längtar så fort de lämnat platsen för dagen. Även om läsaren förstår Sunnanäng som en fantasi och inte ser platsen som verklighet kan den ändå förstås som verklig för barnen och som verklig för de barn som läser berättelsen. Trots att barnet som läser sagan förstår att det inte är verklighet och att Sunnanäng inte är ett ställe man kan komma till genom att följa en röd fågel genom skogen ser barnet ändå Sunnanäng som verklighet för Anna och Mattias, vilket i sin tur kan ge en tröst för det barnet som har en anhörig som dött.

2.3 Nangijala - lägereldarnas och sagornas land

När *Bröderna Lejonhjärta* kom fick den en del kritik, dels för sitt politiska budskap och dels för att en del vuxna menade att den kunde tolkas som en uppmaning till självmord. Det visade sig dock snart att barn och vuxna läser och tolkar böcker på två helt olika vis, så här skriver Lindgren om *Bröderna Lejonhjärta*:

“Skulle jag fråga en vuxen läsare: Vad handlar den här boken om?”

Så skulle jag kanske få till svar: ”Den handlar om döden och om själavandring och om allt möjligt hemskt och sorgligt.” Så skulle aldrig ett barn svara. De läser *Lejonhjärta* som en spännande äventyrsbok om två bröder som håller osedvanligt mycket av varann och som är lyckliga bara de får vara tillsammans vart det än bär. Och barnen skriver till mig och tackar för att det blev ett så lyckligt slut.

Men jag själv då, hur läser jag boken? Eftersom jag har så pass mycket barnslighet i mig, som jag har, så kan jag läsa den som ett barn, och då tänker jag att ”det var då för väl att Skorpan hittade Jonatan i Nangijala och att de klarade sig så bra undan alla hemskheter och att de kom till Nangilima tillsammans, de fick det säkert bra där.” Men så finns det en vuxen bit i mig som tänker så här: Kanske var det så att Skorpan, där han låg sjuk hemma i sitt kök, inte stod ut med att leva utan Jonatan, när Jonatan hade dött, kanske måste Skorpan fly till fantasin och som tröst dikta ihop alla äventyren i Nangijala, kanske dog han inte förrän på bokens allra sista sida, och då inte i Nangijala utan hemma i sitt fattiga kök på jorden. Men när jag läser en barnbok så vill jag hellre vara ett barn – därför vill jag helst inte tro på min vuxentolkning.” (astridlindgren.se (u.å.))

I *Bröderna Lejonhjärta* är döden ständigt närvarande i barnens liv och döden beskrivs på många olika sätt. Som någonting att vara rädd för, som någonting att längta till, som en befrielse och som ett abrupt slut från någonting vackert. Döden är inte en sak eller en känsla utan döden blir en närvarande och framförallt nödvändig faktor där liv finns och den får olika betydelse i olika sammanhang och för olika människor. I början av boken får läsaren möta Skorpan oro inför att dö och hans bror Jonatan berättar om Nangijala - lägereldarnas och sagorna land. Skorpan vill inte ligga nere i marken och vara död men Jonatan berättar för honom att det bara är hans sjuka kropp som ligger nere i marken resten av honom flyger iväg och kommer till Nangijala.

Det blir dock inte som barnen tänkt sig utan Jonatan är den av barnen som dör först. Läsaren får då följa Skorpan förtvivlan när hans broder försvunnit. Hur han och hans

mamma sörjer, men också hur hans mammas väninnor beklagar sig för henne när de tror att Skorpan inte hör. Skorpa behöver hantera förlusten av sin bror och skuld känslorna som kommer kring att Jonatan sprang in och räddade livet på honom som ändå snart skulle dö i stället för att leva vidare själv. Lindgren skriver både om den sorg och de skuld känslor som kan uppkomma hos ett barn vid ett dödsfall av någon nära samt hur döden för den som lever kvar på jorden bara blir ett slut men för Jonatan har äventyret bara börjat.

När de båda barnen till slut kommer till Nangijala möter de död på ett helt annat sätt. I Törnrosdalen där Tengil härskar används döden som ett hot och som ett sätt att splittra familjer. Den som inte följer ledaren kommer att straffas, antingen genom arbete in i döden eller med dödsstraff direkt. Döden blir ett maktmedel och kanske också en befrielse från det hårda tortyrliknande arbete Tengil utsätter befolkningen för. Skorpan och Jonatan lyckas också med gemensamma krafter släppa lös Katla som dödar Tengil vilket i sin tur blir en form av befrielse för Törnrosdalen, vilket innebär att mordet blir befrielsen.

Under de sista sidorna i boken bestämmer sig Skorpan och Jonatan för hoppa ut från en klippa i Nangijala för att ta sig till Nangilima för att Jonatan inte ska behöva vara förlamad. När Skorpan låg hemma i sin kökssoffa berättade Jonatan för honom att när man kom till Nangijala kunde man göra saker man aldrig gjort förut, som att rida på en häst eller simma i en sjö. Detsamma gäller för Nangilima, när Jonatan kommer till Nangilima kommer han att kunna gå igen och Jonatan längtar efter döden för att få tillbaka det liv han är van vid.

I citatet jag tidigare presenterade i kapitlet beskriver Lindgren ett barns tolkning och en vuxens tolkning av berättelsen. Den vuxna tolkningen handlar i stället om hur Jonatan fantiserar ihop hela Nangijala och i stället kommer direkt till Nangilima. Hur berättelsen än tolkas följer den de tre strategierna en barnbok bör följa enligt Anna Vogel. Skorpan och Jonatan kan påverka sin egen död och Nangijala och Nangilima är fysiska platser som Jonatan vet mycket och har berättat om för Skorpan redan innan de kommit dit. Strategi två, att döden blir vardaglig för personerna i berättelsen sker på flera olika plan och kan påverkas av hur läsaren tolkar berättelsen. Dels är döden en naturlig del i Nangijala och framförallt i Törnrosdalen där människor försvinner, dör och jobbar ihjäl sig till följd av slavarbete. Skorpan och Jonatan diskuterar döden med varandra både i Nangijala och på jorden innan Jonatans död och den blir en ständigt närvarande faktor i deras liv. Skulle det i stället vara så att Skorpan dör på den sista sidan i boken och Nangijala bara är en del av hans fantasi har han fortfarande drömt om ett äventyr där döden är en naturlig del av livet och vardagen. Han och Jonatan hade flera gånger pratat om döden och Nangijala och kanske var det så att Skorpan

skapade sin egen fantasi efter sina drömmar, upplevelser och samtal med Jonatan och på så sätt blev döden inte lika skrämmande.

2.4 Mot Nangilima

I *Bröderna Lejonhjärta* porträtterar Lindgren livet efter döden på flera olika sätt. Till att börja med förklaras livet efter döden som livet i Nangijala, den första destinationen barnen kommer till. Nangijala är, om man jämför med Sunnanäng, en annan typ av ett barns drömvärld. Där finns äventyr, spänning och massor att upptäcka. Hela boken beskriver kampen mellan det goda och det onda där Jonatan och Skorpan blir två viktiga pelare för freden. De får tampas mot odjuret Katla, sitta vid lägereldarna och höra berättelser, de får rida på äventyr i skogen och i Körbärsdalen bor snälla människor som förser barnen med mat. Livet efter döden är ett äventyr där den sjuka blir frisk och alla hjälps åt, såvida man inte hamnat i Törnrosdalen.

När *Bröderna Lejonhjärta* tog slut var det många barn som skrev till Astrid Lindgren och bad henne skriva en fortsättning av boken, för att läsaren skulle få veta vad som hände med barnen när de kom till Nangilima. Lindgren svarade i ett öppet brev att hon inte kommer skriva någon fortsättning på *Bröderna Lejonhjärta* men hon skrev också vad som sedan hände med barnen och alla de barnen mött i Nangijala. Hon förklarar i brevet att Nangilima är slutdestinationen för de goda människorna i Nangijala. Lindgren beskriver Nangilima som en drömvärld dit inga faror kan ta sig, där behöver barnen inte oroa sig för Tengil, hans soldater eller Katla. I stället för vargar i skogarna finns det snälla vildhundar och barnen får rida ut på äventyr i flera dagar i skogen innan de återvänder till Mattias, Skorpan farfar, som också bor i Nangilima. Lindgren förklarar att så småningom kom även barnens mamma och de som hade hjälpt barnen i Nangijala till Nangilima och de levde tillsammans som en stor och lycklig familj (Lindgren 1974 återciterat i astridlindgren.se (u.å.)).

Tengil och Jossi, han som förrådde Körbärsdalen, kom inte till Nangilima, i stället kom de till Lokrume, Lindgren förklarar att de inte fick det dåligt där men att Tengil inte kunde fortsätta att härska över och plåga andra människor. Karm och Katla, de två stora vidunderna kom förmodligen till ett ställe som heter Sorokaste (Lindgren u.å.). Till slut fick alltså alla komma till varsin plats som också kom att bli det ställe de fick bo på för evigt. Nangilima beskrivs liksom Nangijala som en fysisk plats dit barnen kommer genom sin egen fria vilja när de hoppar ut för stupet i Nangijala. I Nangilima finns ingen död och inga orättvisor, där finns bara allting som är bra och allting som är gott och kanske är det liksom Sunnanäng, ett resultat av två barns fantasi över vad de två vill ska hända när livet når sitt

slut. Det som skiljer Nangijala och Nangilima från Sunnanäng är porten, Anna och Mattias kan komma och gå till Sunnanäng som de själva vill, men för Skorpan och Jonatan är Nangijala och Nangilima platser du inte kan backa från. Har du väl kommit dit kan du inte ta dig tillbaka, från Nangijala kan barnen ta sig vidare men har när barnen väl kommit till Nangilima är det platsen de kommer vara på för alltid, ungefär som när barnen stänger porten till Sunnanäng.

2.5 En kristen symbolik

Vad vi människor själva väljer att tolka in i en text beror dels på vår egen bakgrund och förståelse till texten och dels på den kunskap vi har innan vi läser en berättelse. Lindgren menar att hon är en agnostiker men uppvuxen i en kristen familj, en kristen kontext och i ett kristet samhälle vilket i sin tur leder till att många människor inte kan bortse från att Lindgrens berättelser tycks tolkas till att ha ett kristet budskap. Både *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng* går att göra en kristen tolkning på vilket kommer bli tydligt i nästkommande del. Jag kommer inte att göra en djupdykning i den kristna symboliken i berättelserna utan kommer att se till de stora dragen i texterna för att senare i diskussionen diskutera hur dessa kan komma till användning i Svenska kyrkans arbete.

2.5.1 Kristen symbolik i Sunnanäng

Platsen Sunnanäng, dit barnen går varje dag efter skolan skulle kunna liknas vid Paradiset och Lindgren beskriver själv Sunnanäng som ett paradiset i boken. “[...] och barnen lekte på en äng så grön som paradiset” (Lindgren, 1959, s. 19). I Bibeln skrevs paradiset också som Eden eller Edens lustgård vilken beskrivs på följande sätt “Och Herren planterade en trädgård österut, i Eden, och satte där människan som han hade format. Herren Gud lät alla slags träd växa upp ur marken, sådana som var ljuvliga att se på och goda att äta av” (1 Mos 2:8-9).

I Sunnanäng finns allt det barnen önskat dig, det är alltid vår och barnen behöver inte utföra något arbete för att få mat i gengäld, barnen får bara vara barn och leka med sina nya vänner. I Sunnanäng finns också alla barnens mor som kan liknas vid den fadersgestalt Gud tar i kristendomen. Alla barnens mor älskar alla barnen i Sunnanäng, hon ser till att barnen får mat och tar hand om dem på bästa sätt. När Anna och Mattias kommer till Sunnanäng blir de genast en del av gemenskapen och för barnen i Sunnanäng var det en självklarhet att barnens mor också var mor åt Anna och Mattias som liksom alla andra barnen får kalla henne för mor.

“Vem är det som ropar’, frågade Anna.
‘Vår mor’, sa barnen. ‘Hon vill att vi ska
komma nu’. ‘Hon vill nog inte att Anna
och jag ska komma’, sa Mattias. ‘Det vill
hon väl’, sa barnen. ‘Hon vill att alla barn
ska komma.’ ‘Men hon är ju inte vår mor’,
sa Anna. ‘Det är hon väl’, sa barnen. ‘Hon
är väl alla barnens mor’. Liksom alla kristna
är Guds barn blir alla barnens mor, mor till
alla som kommer till Sunnanäng.”
(Lindgren, 1959, s. 22).

Det finns flera stycken i Bibeln som beskriver Gud som en Fader som vakar över alla människor där Gud vill beskydda och älska sin skapelse liksom barnens mor vill se till att barnen alltid mår bra. “Kom till mig ni som är tyngda av bördor; jag ska skänka er vila” (Matt 11:28). Liksom barnens mor i Sunnanäng bjuder Fadern in alla till sig, det spelar ingen roll vad människorna bär med sig för bagage alla är välkomna.

En annan symbolik som finns med i *Sunnanäng* är barnen som följer efter en röd fågel för att komma till Sunnanäng, i nästa kapitel *Kristen symbolik i Bröderna Lejonhjärta* kommer jag ta upp på vilket sätt hjärtat kan tolkas som en kristen symbol. Traditionellt sätt när ett hjärta ska vara en symbol för kärlek avbildas den i färgen röd och därför kan den röda fågeln tolkas som kärlek och omtanke om barnen som kände sig ensamma och övergivna. Det finns någon som vakar över barnen och barnen väljer att följa. Liksom herdarna följer stjärnan och lärjungarna följer Jesus, så följer barnen fågeln för att till slut nå någonting vackert och bra.

2.5.2 Kristen symbolik i Bröderna Lejonhjärta

Bröderna Lejonhjärta innehåller många både små och stora symboler som går att koppla till kristendomen, jag kommer här att presentera några av de stora likheterna och symbolerna för att senare diskutera om det kan vara användbart för Svenska kyrkans arbete. Till att börja med har vi namnet Lejonhjärta, Karl och Jonatan heter i början av berättelsen Lejon i efternamn. Efter att Jonatan hoppat ut genom fönstret för att rädda sin bror skriver Jonatans

fröken en insändare i tidningen där hon kallar Jonatan för Lejonhjärta, och det var så han fick sitt namn.

“Käre Jonatan Lejon Borde du inte egentligen hetat Jonatan Lejonhjärta? Minns du när vi läste i historieboken om en modig engelsk konung vid namn Rikard Lejonhjärta, minns du hur du då sade: `Tänk att vara så modig så att det står om det i historieböckerna efteråt, det skulle aldrig jag kunna vara!`
Käre Jonatan, även om det inte kommer att stå om dig i historieböckerna, nog var du likväl modig i det avgörande ögonblicket, nog var du en hjälte så god som någon”
(Lindgren, 1973, s. 16).

I Bibeln går det att läsa om lejonet som är modigt, tryggt och ibland liknas Jesus vid lejonet “Men en av de äldste sade till mig: `Gråt inte. Se, han har segrat, lejonet av Juda stam, skottet från Davids rot. Han kan öppna boken med dess sju sigill” Upp 5:5. Liksom Jesus leder människorna framåt och är en stor trygghet för lärjungarna gör Jonatan detsamma för Skorpan. Jonatan ser till att Skorpan är trygg, han uppmuntrar honom till det han inte vågar och han älskar sin lillebror villkorslöst.

För den uppmärksamma läsaren finns det fler likheter mellan Jonatan och Jesus, ett exempel är att Jesus kallas för frälsaren, liksom folket i Törnrosdalen sjunger om Jonatan som deras frälsare. “ och de sade till kvinnan: `Nu är det inte längre vad du har sagt som får oss att tro. Vi har själva hört honom och vet att han verkligen är världens frälsare” Joh 4:42. Så skriver Johannes om Jesus i Bibeln. I *Bröderna Lejonhjärta* beskrivs folkets längtan efter Jonatan som frälsare på följande sätt “Du vet inte att folket här i dalen sjunger visor om den ritten och om Jonatan’. [...] `Jonatan, vår frälserman’ sjunger di om, för han ska befria Törnrosdalen, tror di, och det tror jag också” (Lindgren, 1973 s. 113).

Den andra delen i brödernas efternamn, hjärta är också den en central del för kristendomen. I Bibeln står det “ Sedan kommer detta: *Du skall älska din nästa som dig själv* Något större bud än dessa finns inte” (Mark 12:31) och Jonatan visar genom hela boken prov på att han älskar sin nästa som sig själv. Jonatan är pacifist och vill inte döda någon, inte ens den som vill döda honom själv. Jonatan är snäll mot alla han möter och som jag tidigare

nämnde så älskar han Skorpan villkorslöst, så mycket att han offerar sitt eget liv för Skorpan skull, det trots att han var mycket medveten om att Skorpan skulle dö inom kort.

En annan symbol som är viktig i Bibeln är den heliga anden i form av en duva. “ När Jesus hade blivit döpt steg han genast upp ur vattnet. Himlen öppnade sig, och han såg Guds ande komma ner som en duva och sänka sig över honom” Matt 3:16. Som läsare möts man av duvor flera gånger i *Bröderna Lejonhjärta* och de har en betydande roll för att föra berättelsen vidare. Exempelvis kommer Jonatan och besöker Skorpan i form av en duva och kallar på honom, en sista gång i jordelivet kan Jonatan berätta för Skorpan att han inte behöver vara rädd för att Nangijala och Jonatan väntar honom, sedan får Skorpan dö hemma i kökssoffan. I Nangijala möter läsaren Sofias brevdovor som är de enda som kan ta sig mellan de två dalarna med budskapet om vad som händer på respektive sida. Duvorna bär på hemliga budskap för Törnrosdalen ska kunna bli befriat. Det är också en av Sofias brevdovor som räddar livet på Skorpan i Törnrosdalen. När Skorpan ser duvan sitta på Mattias bänk utanför hans hus vågar han rusa fram till mannen och fråga honom om hjälp för att räddas ur tengilsoldaternas grepp.

Den sista liknelsen jag valt att ta upp är Jossi Guldtuppen, Jossi som är Körsbärsdalens förrädare och kan liknas vid Judas i Bibeln. I många sagor finns det en historia om en förrädare, berättartekniskt är det smart med tanke på att det för historien framåt och samtidigt ökar det spänningen, men trots denna berättarstil så finns det en del likheter med Bibelns förklaringar kring Judas. Till att börja med avbildas Judas på bilder ofta i en gula kläder, gult är färgen för förrädare och det onda ibland betecknas den gula färgen även som guld. Guld kan också betyda överjordisk storhet, någon Jossi tyckte sig verka ha. Vad gäller tuppen kan den ha lite olika betydelser, tuppen kan betyda okyskhet och vaksamhet men tuppen har också en parallell till Judas (Dahlby, 1977, s. 204 och 213). Det finns en berättelse som säger att när Judas kommer hem efter att ha förrått Jesus så bestämmer han sig för att han ska hänga sig, han går in i huset för att hämta rep och vid spisen står hans fru. Han förklarar för henne vad han ska göra eftersom han är rädd, Jesus har nämligen sagt att han ska återuppstå på den tredje dagen och Judas vågar inte möta honom då. Frun svarar honom att det är lika troligt att Jesus återuppstår som att tuppen hon håller på att steka till middag börjar gala men när hon sagt det så börjar tuppen gala och Judas går ut för att hänga sig (Dahlby, 1977, s. 106). Jossi dör av en olyckshändelse och som läsare får jag inte intrycket av att han ångrar sitt svek mot Körsbärsdalen, snarare rättfärdigar det men liksom Judas är han är förrädare.

3. Diskussion

I denna diskussion kommer berättelsernas perspektiv av död och livet efter döden diskuteras med hjälp av experter inom området på hur man som vuxen pratar med barn om döden.

3.1 Nangijala eller Sunnanäng - kommer vi dit.

Atle Dyregrov är psykolog och har länge arbetat med barn och ungdomars sorg på olika sätt. Hon menar att det är viktigt att ha en ärlig samt en öppen kommunikation med barnen både om vad som hänt men också om det som kommer hända vid exempelvis begravning. Det kan som vuxen vara lätt att ty sig till en religion med tanke på att det kan underlätta sorgprocessen att tänka att den döde har det bra hos Gud. Vidare skriver hon att det är viktigt att inte applicera det tankesättet hos ett barn som inte har religionen med sig sedan tidigare. Som vuxen går det bra att prata om Gud med barnet i samband med ett dödsfall men det bör inte göras om barnet inte sedan tidigare har en förankring till tron, då kan det i stället leda till missförstånd (Dyregrov, 2007, s. 75).

Har barnet inte sedan tidigare en förankring till religion kan den vuxna i stället erbjuda barnet att prata om döden genom annan litteratur. *Bröderna Lejonhjärta* samt *Sunnanäng* kan vara till stor hjälp för den som vill prata om livet efter döden med ett barn. De båda böckerna berör ett liv efter döden men på två skilda sätt. När *Bröderna Lejonhjärta* pratar om livet efter döden som ett äventyr så syftar *Sunnanäng* mer på ett tillstånd där man får det man drömt om och kan leva lycklig. Livet i Nangijala liknar på många sätt livet innan barnen dör. I Nangijala får de uppleva livets svåra frågor, de får se människor lida och dö men de får också uppleva kärlek både till varandra men också till alla som bryr sig om dem när de kommer dit. Skorpan och Jonatan kommer mitt in i ett äventyr där de själva får huvudrollen och boken avslutas med att de gemensamt tar sig till Nangilima. Lindgren beskriver Nangilima som sagorna och lägereldarnas land men utan ondska. Där lever alla lyckligt med varandra och hjälps åt så att alla klarar sig. I Nangilima kan man inte dö och dit kommer bara goda människor.

Sunnanäng är en helt annan beskrivning av att vara död, i Sunnanäng får barnen leka med varandra, äta pannkakor och alla barnen har en mor som tar hand om dem. Här finns liksom mot slutet i *Bröderna Lejonhjärta* ingen ondska, utan allting är gott och alla tar hand om varandra även om de i Sunnanäng också har en övervakande mor med större ansvar för dem. Båda böckerna beskriver barns fantasier för att vara lyckliga och döden beskrivs därför som någonting vi inte behöver vara rädda för utan i stället blir det som en form av drömvärld

för barnen. Döden beskrivs inte som ett konstant slut utan snarare som en ny destination och ett nytt äventyr.

Gemensamt för de båda böckerna är hur ordet död eller döden undviks. I *Bröderna Lejonhjärta* pratar Jonatan och Skorpan bara om döden men använder i de flesta fall synonymer till döden, som flyga iväg, att Skorpan skal blir kvar på jorden och så vidare. Det är bara när Skorpan och Jonatan diskuterar Skorpan oro inför att dö och inte ha Jonatan med sig som han faktiskt nämner ordet dö. I *Sunnanäng* nämns också döden, när Lindgren beskriver för läsaren att de båda barnens föräldrar har dött och att de därför är ensamma och ledsna. Annars tycks Lindgren gå runt de laddade orden för att i stället beskriva döden eller använda sig av synonymer.

Böckerna kan användas antingen var för sig eller i kombination av varandra eller andra barnböcker och på så sätt bidra till en dialog med barnet där de kan få sätta ord på sina tankar och känslor. Som vuxen kan vi då prata med barnet om vad som händer efter döden och att olika människor kan tro olika saker, men också att samma människa kan tro på olika saker där kanske dagsform eller omständigheter påverkar individens uppfattning om döden. Alla känslor och tankar är tillåtna och det vi säger är inte slutgiltigt men vi kan fundera tillsammans och låta barnets tankar lyftas. Astrid Lindgren ger genom de här två böckerna flera olika alternativ på vad som kan hända efter döden, kanske vill barnet tro på ett liv i Nangijala eller vill barnet tro på något helt annat, men böckerna kan vara ett stort hjälpmedel för att kunna och våga öppna upp samtalet.

Lindgren visar också för barnet att det är normalt att ha tankar om livet, döden och vad som händer sen. Hon öppnar upp för frågan och ger barnet möjlighet att själv fundera, reflektera och bilda sig en egen uppfattning. Litteraturen öppnar för ett samtal där både den vuxne och barnet kan vara delaktiga utan att blanda in ett religiöst perspektiv för de barn eller vuxna som inte är bekväma med den typen av tankar, men litteraturen kan också användas av den som vill prata om religion med sitt barn där böckerna kan tolkas som metaforer för religionen.

3.2 Min vän dog - hur pratar vi om det

Dyregrov menar att barn behöver sörja både på ett känslomässigt och tankemässigt plan och att barnets alla reaktioner till det som hänt är rättfärdiga, den vuxna behöver ta ansvaret att låta barnet få reagera på sitt sätt utan att hindras (Dyregrov, 2007 65-67). När en person i barnets närhet dör är det som tidigare nämnts viktigt att vara saklig och konkret med vad som

hänt. Har barnets nära anhörig tagit sitt liv är det viktigt att förklara att det var det personen gjorde och inte säga att det var en olycka, dels för att barnet har rätt att få veta och dels för att barnet kommer tappa förtroendet för dig om det senare får reda på sanningen. Då finns det en stor risk att barnet inte kommer anförtro sig mer åt dig, vilket kan bli både jobbigt och farligt för barnet i längden, barnet behöver en trygg vuxen den kan vända sig till.

1177 skriver precis som Dyregrov att det är viktigt att förklara för barnet vad som hänt genom att vara ärlig, de menar att den vuxna behöver sortera ut det barnet klarar av att höra och göra det greppbart för barnet men utan att ljuga om det som faktiskt har hänt. 1177 menar också att den vuxna kan ta hjälp av barnbokslitteratur för att tillsammans med barnet läsa om en liknande situation som barnet befinner sig i och på så sätt påbörja ett samtal. I båda Lindgrens böcker finns det ett självmord som går att diskutera, det finns samtal om döden samt ett liv efter döden som alla kan användas som diskussionsunderlag för samtal med barn (Schultz, 2020).

Sis Foster menar att barn inte förstår vad döden är förrän de är runt åtta års ålder. Innan dess kan barnet ha svårt att greppa att döden är någonting konstant och barnet reagerar snarare på sin omgivnings reaktioner än på det faktumet att någon inte finns mer eftersom barnet uppfattar att personen kommer komma tillbaka. Barn sörjer lika mycket som den vuxna gör men kan agera på ett annat sätt, ett barn som sörjer kan bli utåtagerande medan ett annat barn kan bli helt tyst. Det är viktigt att barnet har en vuxen som har tid och kan lyssna på barnets tankar kring döden, om den vuxne själv sörjer den bortgångna kan barnet ibland behöva prata med en trygg vuxen som inte är känslomässigt involverad i bortfallet (Foster, 1990 s. 58-60). Det är viktigt att låta barnet sörja på sitt eget sätt och finnas till hjälp, barnet ska inte behöva skämmas eller känna att den gör fel som är ledsen med tanke på att det kan skapa komplikationer både nu och senare i livet. Har barnets ena förälder gått bort är det viktigt att den andra föräldern visar att den också är ledsen. Det viktigaste är att den vuxne barnet anförtro sig åt och litar på är ärlig med barnet och berättar hur den känner och tycker för att barnet ska fortsätta att lita på den vuxne och själv känna att det känns bra att visa sina känslor kring det som hänt. Det är bättre att barnet kommunicerar sina känslor och får vara ledsen än att den undanhåller allting för att den vuxne gör det, för det kommer i längden leda till att barnet mår ännu sämre (Foster, 1990 s. 78-80).

Det finns en möjlighet att genom Astrid Lindgrens litteratur arbeta sig igenom det som är svårt tillsammans med barnet. Genom att förklara för barnet vad som har hänt på ett sakligt och konkret sätt som för barnet är greppbart får barnet den information som behövs. Om barnet ställer mer frågor om vad som hänt den anhöriga, eller om det finns ett behov för

barnet att prata om det kan litteraturen vara till stor hjälp med tanke på att den diskuterar döden och livet efter döden på flera olika plan där barnet kan få skapa sin egen uppfattning och förstå att det inte finns ett rätt eller fel. Barnet behöver en förebild och barnet behöver kunna relatera sina egna känslor till någon annan. Genom sagor och berättelser kan barnet känna igen sig i det som hänt och relatera till sitt eget liv för att lättare förstå och uttrycka sina egna känslor. Man behöver därför som vuxen också vara noga med vilken typ av litteratur man väljer att läsa tillsammans med barnet, så att den inte gör mer skada än nytta.

3.2.1 Död och självmord i *Sunnanäng*

Hela *Sunnanäng* genomsyras av den dystra tillvaron som uppstått av att båda barnens föräldrar dött vilket också är en av anledningarna till att barnen i slutet av boken avslutar sina liv med tanke på att allting i deras vardag är grått och eländigt. I *Sunnanäng* finns färger, vänner, ett överflöd av mat och villkorlös kärlek. Jag, liksom Wistrand ställer mig dock kritisk till att använda *Sunnanäng* som ett diskussionsmaterial kring det ämnet med tanke på att det inte tycks finnas några andra alternativ för barnen. Det är svårt att motivera varför barnen skulle vilja leva mer helt enkelt eftersom allting är bra i *Sunnanäng* och allting är dåligt på jorden (Wistrand, 2014 s.193-194).

Om denna bok används som diskussionsmaterial för självmord skulle det av den anledningen kunna leda till att barnet känner skuld gentemot personen som dött. Var det barnets fel? Gjorde barnet så att allting var tråkigt, grått och hemskt? I berättelsen finns det ingen som bryr sig om barnen och barnen känner bara ett hat riktat mot sig. Vad skulle varit ett bättre alternativ för barnen? Det är svårt att föra en diskussion med barnet kring hur Anna och Mattias borde gjort i stället, med tanke på att de inte hade någon i sin närhet som brydde sig om vad som hände med dem. Den enda som skulle sakna barnen är bonden, men bonden skulle snarare sakna arbetskraften än barnen som individer. Vi kan prata med barnet om vikten av att ha vänner och familj och hur mycket barnet betyder för den vuxna. Boken kan också användas för att prata med barnet om var de tror att den som dött befinner sig nu. Boken bör dock inte läsas i samband med att någon i barnets närhet tagit sitt liv, det skulle i stället kunna medföra tankar hos barnet som gör att barnet tror att den står ansvarig för döden. Att den anhöriga avslutade livet för att barnet inte visade tillräckligt med kärlek eller omtanke. Jag skulle därför vilja påstå att *Sunnanäng* inte bör eller ska användas i den typen av diskussioner men att den går bra att använda när den vuxne pratar om döden med barnet.

Om barnet uttrycker en nyfikenhet eller en rädsla för döden skulle *Sunnanäng* kunna användas för att mötas på barnets nivå och prata om döden. Barnen i *Sunnanäng* är nyfikna på vad fågeln ska visa dem så de följer efter fågeln för att få veta vad som döljer sig bakom porten. Där innanför finns allt det som barnen drömt om och Sunnanäng blir barnens egna tillflykt. Om ett barn ställer frågor om döden eller pratar om döden skulle därför *Sunnanäng* kunna användas dels för att dämpa om barnet känner en rädsla kring döden men också för att väcka en diskussion om barnet känner nyfikenhet. *Sunnanäng* kan också användas för att förklara tomheten man kan känna när någon man älskar har dött och inte kommer tillbaka, att allting då kan uppfattas som både grått och tråkigt. Ett barn som själv ligger inför döden och inte finner äventyren i Nangijala som lockande kan kanske finna en ro i Sunnanängs berättelse. Där barnet kommer få nya lekkamrater, god mat och någon kommer ta hand om barnet, barnet behöver inte känna någon ensamhet. Då kan berättelsen också användas för att visa barnet att du kommer vara ledsen när barnet inte finns hos dig mer, det kommer kännas grått och vara tråkigt utan barnet. För att barnet inte ska känna skuld känslor inför att lämna, dö, kan diskussionen också handla om att de barnet lämnar efter sig har varandra och att de kan sörja tillsammans och sakna barnet men att det också kommer finnas bra saker med tanke på att de vuxna eller syskonen har varandra och inte kommer hamna hos någon elak bonde.

Louise Rosenblatt menar att barnets tidigare erfarenheter och upplevelser kommer vara avgörande för hur barnet tolkar berättelsen. Ett barn eller en vuxen för den delen som inte kan koppla ihop berättelsen med egna föreställningar, tankar eller upplevelser kommer inte finna berättelsen relevant eller intressant (Rosenblatt, 2002 s. 154). Liksom barnets tidigare erfarenheter är viktiga för tolkningen var Lindgrens tidigare erfarenheter viktiga för skrivandeprocessen såväl som hennes egen tolkning av verken. Att både barnen i *Sunnanäng* och *Bröderna Lejonhjärta* så gott som saknar föräldrar men hela tiden söker efter någon som är trygg nog att för barnen i Sunnanängs fall kalla för mamma och för Skorpan del kalla för farfar är viktig. Barn behöver en trygg punkt att knyta an till och kanske kände Lindgren en saknad eller en skuld för att hon inte hade möjligheten att ge sin son en sådan uppväxt.

I *Bröderna Lejonhjärta* låter Astrid Lindgren Skorpan vara den som för berättelsen framåt och låter hans erfarenheter vara det läsaren möter vilket kan skapa en igenkänningsfaktor hos barnet som läser berättelsen. Barnet kan reflektera och förstå Skorpan tankar och agerande utifrån sig själva. I *Sunnanäng* utgår berättelsen i stället från en övervakande berättare som förklarar för läsaren varför barnen har det dåligt, vad som händer och vad barnen känner. För barn i dagens Sverige kan det vara svårt att känna igen sig i Anna och Mattias lidande i sitt eget liv och av den anledningen fungerar den övervakande

berättaren bättre. Berättaren förklarar för läsaren vad som händer och varför det är som det är och läsaren kan på så vis koppla att barnen är ledsna, med tanke på att barnet troligtvis själv varit ledsen någon gång tidigare byggs en stark emotionell känsla upp. Barnet kan också förstå att det inte är roligt när allting är grått och man bara får äta kall potatis med sillake. Även om barnet själv inte upplevt den typen av misär skapas en förståelse och ett medlidande som barnet förhoppningsvis kan koppla samman med sitt eget liv.

3.2.2 Död och självmord i Bröderna Lejonhjärta

Bröderna Lejonhjärta tar upp död på ett helt annat sätt än *Sunnanäng* gör. Där är döden en ständig rädsla, först för Skorpan när han ligger inför döden i soffan och sedan för människorna i Nangijala. Den enda i berättelsen som pratar om döden som något spännande är Jonatan när han vill göra Skorpan på bättre humör. I *Bröderna Lejonhjärta* porträtteras döden och motiven till döden på många olika sätt vilket också gör att boken kan användas på många olika sätt och i många olika livssituationer där den vuxna behöver en ingång för att samtala med barnet om döden. Boken kan exempelvis användas för den som har en anhörig som dött i ett attentat eller i exempelvis ett krig med tanke på att boken har ett tydligt motiv till gott och ont. Boken kan också användas för den som har en nära anhörig som dött i en sjukdom eller av ålderdom där den döde bara somnat in, liksom Skorpan gjorde. Den kan också användas för den som har en anhörig som dött i en olycka liksom Jonatan i början av boken.

Det som för den vuxna kanske kan kännas som den största utmaningen att diskutera och prata om med ett barn är självmord, men också här är *Bröderna Lejonhjärta* ett bra exempel på en bok som pratar öppet om självmord och går att använda för att låta barnet börja prata om sina känslor. Dels har jag tidigare i uppsatsen förklarat hur barn inte tolkar Jonatan och Skorpans hopp mot Nangilima som ett självmord, utan såg snarare slutet som ett hoppfullt slut där barnen skulle få vara tillsammans i Nangilima i stället. Slutet öppnar också upp för diskussionen dels vad barnet ska göra om det känner på samma sätt och dels känslan hos en anhörig som tagit sitt liv. Kanske hade Skorpan och Jonatan inte behövt hoppa ut för stupet om de hade haft någon vuxen där som kunde hjälpa dem att förstå att livet inte är slut bara för att man blir förlamad. Då kan den vuxna tillsammans med barnet förstå att det inte var någons fel att det blev så utan snarare att barnen gjorde vad de trodde och tänkte var rätt. Det finns många tolkningar men det viktigaste är att låta barnet prata om det och bilda sig en egen uppfattning i det trygga och där kan litteraturen vara en hjälp på traven. Den vuxna kan

svara på barnets tankar och fundera tillsammans med barnet och barnet får en chans att uttrycka sig utan att känna att den blir dömd eller tänker på fel sätt.

Vivi Edström, professor i barnlitteratur, menar att Skorpanns mänskliga sätt att vara på gör att barnet som läser *Bröderna Lejonhjärta* får en chans att känna igen sig. Skorpan är en ängslig kille som hela tiden vill bli modig och växa in i rollen som ett Lejonhjärta. Skorpan är rädd, han är rädd för att dö, rädd för att mista sin bror, rädd för mörker och rädd för farligheter i kontrast till Skorpan blir Jonatan det ouppnåeliga idealet. Jonatan kan rädda människorna i Törnrosdalen från ondskan, Jonatan är inte rädd för någonting, han vet alltid vad som ska sägas och vad som behöver göras och Jonatan är modig (Edström, 1992 s. 232). Jonatan kan liknas vid Kristus och Skorpan, han är bara Skorpan som mot slutet visar att även om man bara är en rädd liten pojke så kan man bli modig nog att få kallas för Lejonhjärta.

För det barn som själv är sjuk och ligger inför döden kan *Bröderna Lejonhjärta* vara en bra bok att utgå från när man pratar med barnet om att barnet kommer dö. Känner barnet någon som gått bort tidigare kan ni prata om den personen och att den kanske väntar på barnet i Nangijala, för ett barn som gillar äventyr eller som inte kunnat uppleva så mycket på grund av sin sjukdom så kan Nangijala kanske kännas som en befrielse. Boken kan inte användas som ett facit för vad som kommer hända med tanke på att det fortfarande är viktigt att vara ärlig med barnet och inte lova någonting man inte kan hålla, men boken kan ge barnet ett hopp och låter barnet fundera på vad de önskar ska hända och vad de tror kommer att hända. Boken ger också utrymme för att prata om barnets anhörigas känslor när barnet dör. Att livet kommer gå vidare för er men att ni kommer sakna barnet och att ni till en början kommer vara mycket ledsna eftersom det är en väldigt lång tid för er innan ni kan ses igen.

Boken kan också användas för att prata med barnet om en nära anhörig som har dött, kanske ett syskon eller en förälder. Boken kan hjälpa barnet att förstå att den sorg barnet känner är rättfärdig och att andra människor i barnets närhet är ledsna för att de saknar den som dött. Boken kan också hjälpa barnet att fundera på vad som hänt med den döda och ge barnet ett hopp om att träffa den döda igen även om det är om en väldigt lång tid. Barnet kan känna att den döda har det bra och på så sätt slippa tänka döden som ett absolut slut där den döda bara ligger begravd under jorden.

Jag ser dock att det kan finnas en viss problematik kring självmordet i *Bröderna Lejonhjärta* som den vuxna behöver tänka igenom innan han eller hon talar med barnet om en händelse som hänt i barnets liv, framförallt om den som avlidit är ett syskon. Skorpan och Jonatan hoppar ut från klippan för att Jonatan blivit bränd av Katlas eld, han är medveten om att han kommer bli förlamad och vill inte leva i Nangijala om han inte kan röra sig mer. Bara

de finns det en del problematik kring eftersom det kan tolkas som att det inte är värt att leva om man har ett rörelsehandikapp (Dunér, 2007). Det går dock att komma runt genom att diskutera med barnet att det idag finns hjälpmedel för den som inte kan röra sig och att Skorpan och Jonatan kanske hade tänkt annorlunda om de haft en vuxen de kunnat samtala med om sitt beslut. Nu blir beslutet impulsivt eftersom Jonatan precis blivit bränd och för lamningen kommer sig krypandes på honom.

Bo Lundin, är själv författare och skrev en recension av *Bröderna Lejonhjärta* när den kom ut 1973. I sin recension menar han att Skorpan dör i det sista kapitlet och inte alls i kapitel tre. Nangijala är feberdröm där Skorpan drömmer om alla äventyr hans bror berättat om för honom, som ett sätt att bearbeta sin egen sorg över broderns död. Efter att Lundin skrivit sin insändare skickade Lindgren ett brev till honom där hon enligt Lundin ska ha svarat att det är precis så hon tänkt sig och fortsätter sedan brevet på följande sätt:

“`men säg det inte till nån, för jag vill inte att någon enda unge ska behöva avstå från att uppfatta en saga som en saga där allt kan hända.` Skorpan dör först i slutet och `några metafysiska spekulationer och själavandringsteorier är det sannerligen inte frågan om, inte ens att Skorpan `ser ljust` när han dör är något metafysiskt, det är ett medicinskt fenomen, har det sagt mig, något som har med blodtrycket att göra, när det sjunker häftigt då dör man”.

(Lindgren 1973, återciterat av Lundin 2009).

Den andra problematiken jag kan se och som jag ser som en större utmaning är att Skorpan uttrycker både en rädsla för att hoppa och en vilja att stanna kvar i Nangijala. Skorpan väljer dock att inte stanna kvar i Nangijala för att hans bror vill hoppa och Skorpan kan inte tänka sig att leva utan Jonatan, på ett sätt kan det ses som den ultimata kärlekshandlingen, likt Romeo och Julia så dör personen hellre än att förlora sin stora kärlek. Problematiken kring att diskutera det med ett barn skulle kunna vara att den känner igen sig i Skorpan så pass mycket att den vill hoppa efter sitt syskon eller sin förälder, för att slippa sörja eller för att visa sin kärlek till personen som tagit sitt liv. Med tanke på att jag inte funnit

stöd för denna teorin i den litteratur jag tidigare läst menar jag dock att berättelsen gör mer nytta än skada i samtalet med barn om både döden och självmord. Den vuxne bör vara medveten om hur boken slutar och förbereda sig på flera olika utgångspunkter i barnets tankar. Finns det en medvetenhet hos den vuxne att barnet skulle kunna reagera med att själv vilja komma till Nangijala kan den vuxne redan innan ha förberett sig på det samtalet och på så sätt låta barnets känslor mötas på en trygg och stabil nivå i stället för att barnet ska bära på de känslorna ensam.

3.3 Nangijala och Sunnanäng i Svenska kyrkan

Kan Astrid Lindgrens verk ha en plats i Svenska kyrkans verksamhet när det gäller att prata om döden med barn? Det enkla svaret på den frågan är ja. *Bröderna Lejonhjärta* har varit och är fortfarande en populär bok där kristna tolkningar är vanliga (Törnqvist, 2015 s. 90) Svenska kyrkan i Örebros län har tillsammans med Sjukhuskyrkan och Region Örebro län tryckt upp, samt publicerat en broschyr som riktar sig till barn och ungdomar som har förlorat en nära anhörig. Gruppen riktar sig till barn och ungdomar i åldrarna 5-25 år och broschyren avslutas med citatet "Allt är nästan som förut och allt, precis allt, är olika mot förut" som är hämtat ur *Bröderna Lejonhjärta* (Svenska kyrkan Örebro pastorat, (u.å.)).

Under mina år som prästpraktikant har jag samtalat med präster, diakoner och andra kyrkligt anställda och förstått att det framförallt är tre böcker skrivna av Astrid Lindgren som används vid begravningar och vid samtal med barn och ungdomar om döden. Variationen beror till stor del på syftet med samtalet, åldern på barnen samt vad samtalsledaren föredrar. Nästan alla jag pratat med har nämnt *Bröderna Lejonhjärta* som första bok, dels för att det är en bok som många barn känner igen och har en relation till och dels för att den porträtterar både liv och död på ett sätt som barnet förstår och lätt kan relatera till. Döden blir inte ett definitivt slut. En av de andra två böckerna som ofta nämnts är *Sunnanäng*, *Sunnanäng* har, för den läsare som vill, en beskrivning som lätt kan liknas vid Paradiset och en Mor som en trygg och hjälpende hand i stället för kristendomens Fader eller Gud. *Sunnanäng* är också en kortare novell vilket gör att den lätt kan läsas på en träff och låta barnen tänka på ett lyckligt paradis. De barn som är väl förankrade i den kristna tron ser ofta likheterna med den kristna tron väldigt fort även om det inte är den primära anledningen till att boken läses så kan det ändå inbringa en trygghet hos barnet. Den tredje boken som ofta kommer upp är Ronja Rövardotter och då framförallt citatet Mattis skriker ut när Skalle-Pär dör "Han fattas mig". Barnet får möta den djupaste sorg någon kan känna, när den som alltid stått bredvid en i livet

helt plötsligt försvinner för gott. Även fast berättelsen om Ronja Rövardotter inte berättar om vad som händer med Skalle-Pär sen, utan döden får bara ett definitivt slut så kan barnet få en förståelse för att alla känslor är tillåtna. Det är okej att gråta och skrika av sorg, det får ta tid att gå vidare i livet och du får vara ledsen för att bli glad för att sedan bli ledsen igen.

3.3.1 Sunnanäng eller Paradiset

Jag har i denna uppsats visat på att det i *Sunnanäng* finns en del symboler som kan jämföras med den kristna tron och menar därför att *Sunnanäng* kan ha en plats i Svenska kyrkans sorgearbete. Det finns tydliga likheter mellan Alla barnens mor och kristendomens Fader eller Gud som gör att även det barn som inte är helt förankrad i sin tro lätt kan se kopplingen som samtalsledaren har möjlighet att göra utan att peka på vad som är rätt eller fel. Barnen kan också göra en anknytning till sina egna föräldrar som tar hand om dem, ger dem mat och låter barnen leka med sina syskon och kompisar. Huvudsaken är inte om det är mamma, pappa, mor eller far som tar hand om dem eller deras anhöriga som gått bort, huvudsaken är att det finns någon som vakar över dem. Oavsett hur barnens liv har sett ut på jorden så finns det någon som älskar dem villkorslöst, vilket är en lätt parallell att dra till den kristna läran. I Lukasevangeliet 18:15-17 står det: " Folk kom också fram med sina barn till honom för att han skulle röra vid dem. Lärjungarna fick se det och visade bort dem, men Jesus kallade dem till sig och sade: `Låt barnen komma hit till mig, och hindra dem inte: Guds rike tillhöra sådana som de. Sannerligen, den som inte tar emot Guds rike som ett barn, kommer aldrig dit in.'".

I Sunnanäng finns det, förutom alla barnens mor, bara barn. Hon liksom Jesus i Lukasevangeliet öppnar sin famn för barnen, visar att barnen är viktiga och låter dem inte bara vara en del av sammanhanget utan mittpunkten av sammanhanget. Som jag tidigare skrivit om finns de människor som hävdar att Sunnanäng bara är en del av barnens fantasi och ett ställe dit barnen flyr för att till sist råka somna för länge i den kalla snön och dö. Det jag ser som problematiskt med den tanken är att om Sunnanäng enbart skulle vara en del av barnens fantasi, varför får de då inte träffa sin egen mor och far igen? Om barnen mest av allt saknar och längtar efter sina föräldrar borde det också vara vad de fantiserar om tillsammans. Allt annat barnen längtar efter finns i Sunnanäng, lekkamrater, evig vår, obegränsat med pannkakor och nybakat bröd samt någon som älskar dem och tar hand om dem, men varför finns inte föräldrarna?

Av den anledningen menar jag att läsaren i stället kan se Sunnanäng som ett tillstånd eller en plats dit man kommer när man inte längre lever mer. Att barnen själva kan komma och gå till Sunnanäng innan de stänger porten talar inte heller för ett himmelrike likt det i den kristna traditionen med tanke på att dit kommer man efter döden och det beslutet kan människan inte ta själv på samma sätt. Sunnanäng skulle kunna vara ett väntrum, ett ställe barnen sedan går vidare från, eller så är Sunnanäng slutdestinationen, det är upp till läsaren själv att välja (Van Den Bossche, 2019, s. 250 och Warnqvist, 2019, s. 217). Som jag tidigare beskrivit kan Sunnanäng liknas vid Paradiset en jämförelse som barnen lätt kan dra till den kristna traditionen, det rymmer också möjlighet för barnen att tillsammans med ledaren prata om vad de önskar ska finnas i paradiset. *Sunnanäng* kan öppna diskussioner om paradiset och livet efter döden såväl som den kan utmana barnens gudsbild och låta dem reflektera över, vem är Gud för mig. *Sunnanäng* kan av dessa anledningar ha en tydlig och funktionell roll i Svenska kyrkans arbete.

3.3.2 Nangijala, Nangilima och Himlen

Symboliken mellan *Bröderna Lejonhjärta* och Bibelns berättelser och symboler är slående. Även fast Lindgren själv beskrev sig som agnostiker är det för mig tydligt att Lindgren var influerad av den kristna läran, det finns helt enkelt för många likheter mellan berättelserna för att de skulle vara tagna ur luften. Nödvändigtvis var Lindgren inte själv medveten om alla de likheter som finns mellan Bibelns berättelser och *Bröderna Lejonhjärta* och vissa saker har säkerligen övertolkas av kristna entusiaster som gärna vill finna bevis för att *Bröderna Lejonhjärta* är en kristen saga. Jag tror snarare att den som läser *Bröderna Lejonhjärta* som en kristen saga behöver förstå att det bara är en av alla tolkningar, vi ser de kristna tendenserna för att vi vill se dem, men vi hade också kunnat se tendenser till andra religioners traditioner om vi hade valt att fokusera på dem. Exempelvis att det finns flera olika världar och olika nivåer efter döden beroende på hur man uppträtt i sitt tidigare liv och karma-fallet, karma som är en viktig symbol inom hinduismen.

Väljer läsaren i stället att göra tolkningen såsom Lindgren enligt Bo Lundin menar att berättelsen från början var tänkt, att Skorpan drömmer ihop Nangijala hemma från sin kökssoffa är det enklare att applicera tanken om livet efter döden ur ett kristet perspektiv. Livet efter döden kan i den kristna läran delas in i himlen och helvetet vilket också görs inför Nangilima. "Ormar, huggormsyngel, hur ska ni kunna undgå att dömas till helvetet?" (Matt 23:33). Till Nangilima kommer det människor som varit goda och snälla i Nangijala

samtidigt som de människor som inte uppfört sig på ett bra sätt kommer till Lokrume (Lindgren (u.å.)).

Av den anledningen kan jag också konstatera att *Bröderna Lejonhjärta* kan användas som en del av Svenska kyrkans arbete i mer än ett fall men det finns också en del svårigheter och den kristna tolkningen kan variera beroende på vilken tolkning den enskilda individen väljer. Med de liknelser jag tidigare presenterat och med vetskapen om att det finns väldigt många fler i berättelsen kan dessa användas som underlag i diskussioner och samtal med ungdomar om både livet, döden och självmord. Det hela handlar om hur den som läser boken tolkar den, att som vägledare säga till en grupp att den rätta tolkningen är den kristna tolkningen blir att stoppa barnens egna tankar och fantasier vilket inte gynnar barnens utveckling eller sorgprocess. Av den anledningen finns det svårigheter med att använda litteratur som inte är uttalat kristen om det är ett av målen med att läsa berättelsen ur en kristen synvinkel, men det kan också, för rätt grupp, främja barnets kristna tro.

3.4 Slutreflektion - Ett barns hopp

Gemensamt för både *Sunnanäng*, *Bröderna Lejonhjärta* och den kristna tron är hoppet. I *Sunnanäng* hoppas Anna och Mattias hela tiden på en bättre tillvaro, att de vuxna ska se dem, hjälpa dem och att det ska bli bra igen. I början hoppas barnen på att livet ska bli bättre när de börjar i skolan, när livet i skolan inte blir lättare hoppas barnen i stället på *Sunnanäng* och att *Sunnanäng* ska göra det lättare för barnen att orka den trista vardagen. I *Bröderna Lejonhjärta* sätter Skorpan sitt hopp och sin längtan till Jonatan. När Skorpan ligger hemma och är sjuk i början av boken hoppas han på att Jonatan ska komma hem och berätta sagor för honom eller ge honom honungsvatten för hostan. Vivi Edström beskriver att längtan i *Bröderna Lejonhjärta* går att finna tidigt i en gammal låttext Skorpan och Jonatans mamma sjunger på.

“ Dör jag på sjön, du ljuva, kanske en kväll
flyger en snövit duva hem till ditt tjäll, då
till ditt fönster ila, min själ det är som för
en stund vill vila i famn så kär ...”
(Lindgren, 1973 s. 9).

Edström menar att Skorpan längtar efter Jonatan eftersom Jonatan är den som leder vägen för honom, Skorpan behöver och längtar efter Jonatans bekräftelse och det är den som får honom att fortsätta kämpa. Han hoppas hela tiden på att få vara med Jonatan och på att Jonatan ska vara stolt över honom. Hon menar att bröderna söker och saknar varandra (Edström, 2007, s.109-110).

“Och när äventyret är över och bröderna vågat det sista avgörande hoppet, vet de att de kommer tillsammans till Nangilima. Det handlar om befrielse och ännu en *pånyttfödelse*. Detta är bokens kärlekslinje. *Bröderna Lejonhjärta* är hela tiden riktad mot ett hopp - inte bara i bokstavlig mening.” (Edström, 2007, s. 111)

Under sin karriär som författare fick Lindgren mycket brev av sina läsare, Törnqvist skriver att många av de brev Lindgren fick skickade till sig var berättelser från föräldrar till dödssjuka barn där historien om *Bröderna Lejonhjärta* hade skänkt både dem själva och barnen tröst (Törnqvist. 2015 s. 196). I all hopplöshet och förtvivlan som det innebär att ha eller vara ett sjukt barn fanns det i *Bröderna Lejonhjärta* barn som gick igenom samma tragiska öde. Så även om berättelserna om Anna och Mattias eller Skorpan och Jonatan i en vuxens värld bara är tragiska och sorgsna ser barnet någonting helt annat, för barnet betyder berättelserna hopp och just därför är litteraturen viktig i ett barns sorgprocess.

3.5 Sammanfattning

Barns sorg och dess bearbetning har på senare år blivit allt mer populärt både att forska kring och att skriva barnböcker om. När Astrid Lindgren skrev *Bröderna Lejonhjärta* var det någonting nytt, banbrytande men också tabubelagt. Boken utkom så sent på året att många barn fick berättelsen om bröderna i julklapp och förmodligen var innehållet i boken inte vad föräldrarna hade väntat sig och många föräldrar blev förskräckta när barnen på sista sidan i boken hoppar mot Nangilima.

Jag menar genom den här uppsatsen att både *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng* var viktiga böcker för att öppna upp både forskning och andra författares mod till att våga prata om barns sorg. Låter vi barn som upplever sorg berätta om den, fundera kring de svåra

frågorna och vara ledsna kommer barnet bli starkare i slutändan och har mycket mindre risk att fara illa av det i vuxen ålder. Genom litteraturen kan barnet fantisera sig bort till en annan värld, barnet kan koppla ihop sina känslor med barnens i berättelsen och sedan skapa sina egna lekar utifrån vad de fått berättat för sig. För de barn som är uppvuxna i en kristen kontext finns också möjligheten att läsa både *Bröderna Lejonhjärta* och *Sunnanäng* med en kristen tolkning vilket ger böckerna ytterligare en dimension.

4. Slutsats

I denna uppsats har tre frågeställningar besvarats genom en analys och en diskussion. Den första frågan som ställdes var hur litteraturen beskriver döden ur den anhörigas perspektiv. Svaret på den frågan är att de båda böckerna behandlar de anhörigas reaktioner på döden ungefär likadant. I *Sunnanäng* blir barnens vardag trist och grå, de är ledsna eftersom de saknar sitt gamla hem och sina föräldrar, men barnen hoppas på att livet ska bli bättre när de får börja skolan och träffa andra barn. I *Bröderna Lejonhjärta* möter läsaren döden lite hela tiden, till en början får läsaren höra Skorpanns reaktion på att Jonatan dör. Skorpan blir ledsen och saknar sin bror samtidigt som mammans väninnor kommer och beklagar sig för att det var Jonatan som dog. Liksom barnen i *Sunnanäng* hoppas Skorpan på att snart få återse Jonatan i Nangijala. Väl i Nangijala får läsaren möta döden flera gånger, där anhöriga både skriker av rädsla och förtvivlan men där döden också blir en kraft för människorna att fortsätta kämpa mot de onda krafterna.

Den andra frågan som besvaras i uppsatsen är hur litteraturen beskriver det som händer efter döden. Här skiljer sig de båda berättelserna åt en del, men det finns också en del likheter mellan dem. *Sunnanäng* uttalar aldrig att Sunnanäng är stället Anna och Mattias kommer till när de dör utan det är upp till läsaren att själv tolka in. Sunnanäng beskrivs som en drömvärld som har allt det barnen kunnat drömma om. Där finns en mor som steker pannkakor och bakar bröd, barnen får äta sig mätta och där finns flertalet andra barn som Anna och Mattias kan leka med. Nangijala beskrivs också som en drömvärld men en helt annan typ av drömvärld än Sunnanäng. Nangijala är lägereldarnas och sagornas tid, i Nangijala kan man göra saker som man inte kunde göra på jorden och var man sjuk på jorden så kommer man vara helt frisk och återställd när man kommer till Nangijala. Det finns dock problem även i Nangijala, i Törnrosdalen härskar Tengil som tillsammans med sina soldater vill ta över hela Nangijala och berättelsen handlar om hur Skorpan och Jonatan räddar Törnrosdalen från Tengil.

Den tredje och sista frågan i frågeställningen är hur vi med hjälp av litteraturen kan prata med barn om självmord men också om vad som händer efter döden från ett kristet perspektiv. I uppsatsen kommer jag fram till att *Sunnanäng* inte lämpar sig för att prata med barn om självmord med tanke på att det kan skapa en skuld hos barnet eftersom berättelsen kan tolkas som att Anna och Mattias väljer att stanna i Sunnanäng till följd av att ingen på jorden bryr sig om barnen. Har barnet då varit med om att en anhörig dött till följd av ett självmord kan det medföra att barnet känner att det borde tagit mer ansvar. *Sunnanäng* är dock möjlig att använda för att visa barnet hur ledsen man kan bli när någon nära dör. Exempelvis hur ledsen du som vuxen skulle bli om barnet dog eller att det är okej att barnet känner sig så ledsen om någon i barnets närhet har dött. *Bröderna Lejonhjärta* är möjlig att använda som litteratur för att prata om självmord med barn eftersom det kan skapa en dialog både om barnet själv inte orkar leva mer eller om den har en anhörig som inte lever längre till följd av ett självmord. Tillsammans med barnet kan den vuxna då diskutera att ibland känns det inte som att det finns någon annan utväg men att barnet alltid kan komma och prata med dig för att få hjälp om den skulle känna att livet känns jobbigt. Man kan också prata med barnet om att självmord ofta är en impulshandling och att Skorpan och Jonatan kanske kunde fått hjälp av vuxna i Nangijala om de inte hade hoppat ner från klippan.

Båda böckerna är möjliga att använda i ett kristet sammanhang, i *Sunnanäng* finns modern som tar hand om alla barnen i Sunnanäng. Modern ser till att alla barnen har det bra och att alla barnen får mat att äta. Modern kan liknas vid Fadern eller Gud i kristendomen där Fadern beskrivs som alla människors skapare och det är till Fadern människan kommer efter sitt jordeliv. *Sunnanäng* kan också liknas vid Paradiset och öppna upp för ett samtal med barnen som kan utmana deras gudsbild och få dem att fundera över vad som är viktigt för dem och vad de vill ska finnas i paradiset. I *Bröderna Lejonhjärta* finns en hel del symbolik i berättelsen vilken kan kopplas till kristendomen som exempelvis lejon som kristus, hjärta som kärlek och Jossi som Judas. Boken öppnar också upp för en diskussion kring ont och gott. Beroende på om Nangijala tolkas som en plats eller en feberdröm kan Nangilima och Lokrume också ses som himlen och helvetet. Jag kan genom denna uppsats konstatera att Anna, Mattias, Skorpan och Jonatan kan alla fyra vara till stor hjälp i barns sorgprocesser runt om i världen, på olika sätt i olika sammanhang.

5. Källförteckning

5.1 Primärkällor

Lindgren, Astrid. 1973. *Bröderna Lejonhjärta*. 12:e upplagan. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Lindgren, Astrid. 1959. *Sunnanäng*. Stockholm: 4: upplagan. Rabén & Sjögren.

5.2 Sekundärkällor

Andersson, Jens. 2014. *Denna dagen ett liv: en biografi över Astrid Lindgren*. Stockholm: Nordsteds.

Arnstad, Maria. 2021. *AI tolkar Astrid*. 20 januari. spraktidningen.se
<https://spraktidningen.se/2021/01/ai-tolkar-astrid/> (hämtad 2022-05-19).

Astrid Lindgren. (u.å.) *Historien bakom Bröderna Lejonhjärta*. astridlindgren.se
<https://www.astridlindgren.com/sv/karaktererna/broderna-lejonhjarta/historien-bakom-broder-na-lejonhjarta> (hämtad 2022-02-10).

Bibel 2000

Bjorvand, Agnes-Margrethe. 2019. I Ehriander, Helene och Almgren White, Anette (red.) *Astrid Lindgrens bildvärldar*. Göteborg: Makadam.

Bonneau, Jacqueline. 2008. *Sunnanäng - en studie i illustrationernas betydelse för ikonotexten*. Högskolan Kristianstad
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:357173/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2022-02-03).

Dabrowska, Krystyna. 2018. *Att berätta för barn om sorg och död Sagoelementens funktion i Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta och Fredrik Backmans Min mormor hälsar och säger förlåt*. Uppsala universitet
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1212625/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2022-04-15).

Dahlby, Frithiof. 1977. *De heliga tecknens hemlighet om symboler och attribut*. Stockholm: Verbum.

Dellert, Kjell. 2015. *När Guds änglar klappar i händerna - Astrid Lindgren och kristendomen*. Kyrkporten. 1 Februari.
<https://www.svenskakyrkan.se/filer/Kyrkporten%201%202015.pdf> (Hämtad 2022-03-23).

Dunér, Anna. 2007. *Astrid Lindgren 100 år*. Signum.
<https://signum.se/artikelarkiv/astrid-lindgren-100-ar/> (hämtad 2022-05-01).

Dyregrov, Atle. 2007. *Sorg hos barn en handledning för vuxna*. 2:a upplagan. Lund: Studentlitteratur AB

Edström, Vivi. 1992. *Astrid Lindgren - Vildtoring och lägereld*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Eriksson, Sandra och Tapper, Sandra. 2001. *Biblisk symbolism En undersökning om den bibliska symbolismen i Bröderna Lejonhjärta*. Juni. Högskolan i Gävle.
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:218741/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2022-04-15).

Foster, Sis. 1990. *Barn, död och sorg. Om barn i sörjande familjer*. Stockholm: Norstedts.

Hane, Linnea. 2015. *Bättre att dö med ett lejonhjärta än att leva med ett hjärta av sten En retorisk analys av dödsmetaforiken i Astrid Lindgrens Mio, min Mio och Bröderna Lejonhjärta*. Örebro universitet.
<http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:842442/FULLTEXT01.pdf> [Hämtad 2021-10-10].

Lindgren, Astrid. 1974. *Hur gick det sedan för Bröderna Lejonhjärta?* astridlindgren.com
<https://www.astridlindgren.com/sv/karakterarna/broderna-lejonhjarta/lejonhjarta-hur-gick-det-sen> (hämtad 2021-10-03).

Lindgren, Astrid. 1975. *Samuel August från Sevedstorp och Hanna i Hult*. Stockholm: Rabén och Sjögren.

Lundin, Bo. 2009. *Skorpans slut blir välbelyst*. 26 Oktober. expressen.se
<https://www.expressen.se/kultur/skorpans-slut-blir-valbelyst/> (hämtad 2022-04-25).

Löv, Mikaela. 2018. *Barnen har glömt hur man leker med fantasi säger forskare - och det är de vuxnas ansvar: "Barnet har faktiskt rätt till vuxna som är närvarande*. 9 September. svenska.yle.fi
<https://svenska.yle.fi/a/7-1326177> (hämtad 2021-05-10).

Namn, namn. 2015. *Kristen symbolik i "Bröderna Lejonhjärta" av Astrid Lindgren*.
<https://www.studocu.com/sv/document/gymnasieskola-sverige/svenska-som-andrasprak-2/svenska-3-uppsats-kristen-symbolik-i-broderna-lejonhjarta-av-astrid-lindgren/9003882>
Korespondens gymnasiet. (hämtad 2022-04-28).

Nationalencyklopedin, Astrid Lindgren. ne.se
<http://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/astrid-lindgren> (hämtad 2022-04-28).

Odlind, Cecilia. 2021. *Det vet vi om självmord bland unga*. 11 Oktober. ki.se
<https://ki.se/forskning/det-vet-vi-om-sjalvmord-bland-unga> (Hämtad 2022-05-07).

Petersens, Erika af. U.å. *"Vi ses i Nangijala" En studie av barnlitteratur som används i grundskolan med temat döden*. Uppsala universitet.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1503118/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2022-04-26).

Rosenblatt, Louise M. (2002), *Litteraturläsning som utforskning och upptäcksresa*. Lund: Studentlitteratur.

Schultz, Susanna. 2020. *Sorg hos barn och unga*. 3 april. 1177.se
<https://www.1177.se/barn--gravid/nar-familjelivet-ar-svart/nar-barn-mar-daligt/sorg-hos-barn-och-unga/> (Hämtad 2022-03-05).

Svenska kyrkan Örebro pastorat. (U.å.) *När någon nära dör Stödgrupper för barn och unga i sorg*. svenskakyrkan.se

<https://www.svenskakyrkan.se/Sve/Bin%c3%a4rfiler/Filer/41923%20Sjukhuskyrkan%20A5-folder.pdf> (hämtad 2022-04-15).

Thelander, Birgitta. *Kati-böckerna - Astrid Lindgrens flickbokstrilogi*. litteraturbanken.se

<https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/Katibockerna.html> (Hämtad 2022-05-19).

Törnqvist, Lena. 2007. I Öhman Sundén, Suzanne (red). *Ingen liten lort: Astrid Lindgren som opinionsbildare: antologi*. Stockholm: Rabén & Sjögren i samarbete med Kungliga biblioteket.

Törnqvist, Lena. 2015. *Man tar vanliga ord Att läsa om Astrid Lindgren*. Stockholm: Saikon Förlag.

Törnqvist, Lena. (u.å.). *Om Astrid Lindgren*. astridlindgrensallskapet.se

<https://www.astridlindgrensallskapet.se/om-astrid-lindgren/> (Hämtad 2022-05-19).

Van Den Bossche, Sara. 2019. I Ehriander, Helene och Almgren White, Anette (red.) *Astrid Lindgrens bildvärldar*. Göteborg: Makadam.

Vogel, Anna. (U.å.) *Döden, döden*. nrpv.se

<https://www.nrpv.se/wp-content/uploads/2018/05/D%C3%B6den-d%C3%B6den-Anna-Vogel.pdf> (hämtad 2022-05-03).

Wahlström, Eva. 2011. *Fria flickor före Pippi: Ester Blenda Nordström och Karin Michaëlis: Astrid Lindgrens föregångare*. Göteborg: Makadam.

Warnqvist, Åsa. 2019. I Ehriander, Helene och Almgren White, Anette (red.) *Astrid Lindgrens bildvärldar*. Göteborg: Makadam.

Wistrand, Sten. 2014. Astrid Lindgrens "mest problematiska bok" *Ontologi, genre, och funktion* i Sunnanäng. *Samlaren* 135: 163-203.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:795206/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2021-10-10).

Österberg, Jenny Magnusson. 2018. *Så utvecklas barn av att leka*. 27 Mars 1177.se

<https://www.1177.se/barn--gravid/sa-vaxer-och-utvecklas-barn/lek-och-sagor/sa-utvecklas-barn-av-att-leka/> (Hämtad 2022-05-14).